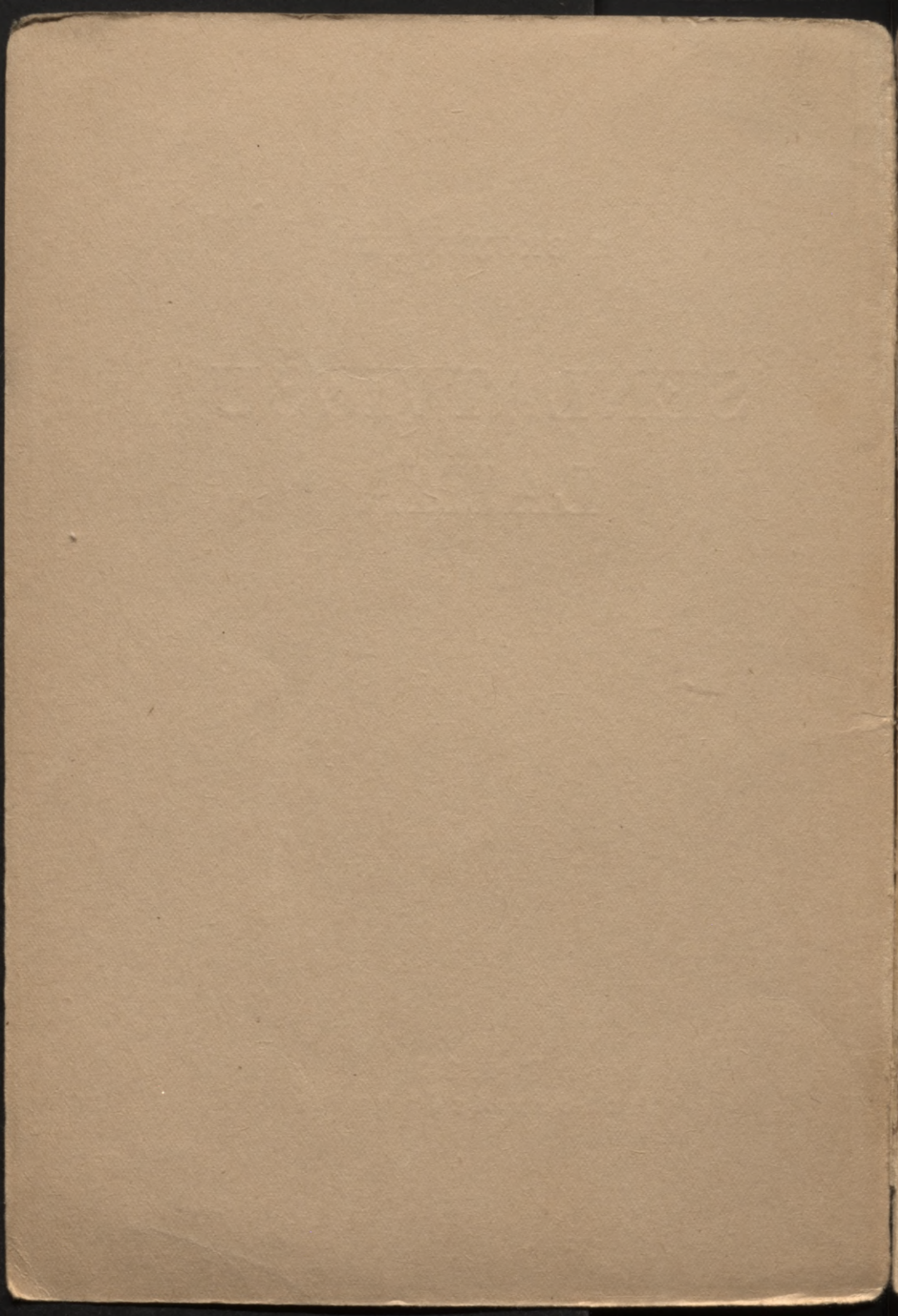

L $\frac{9}{418}$

M. BRUŅENIEKS

SENLATVIEŠU
LAIMA

Rīgā, 1940
Autora izdevums

L $\frac{9}{418}$

Dubl
L
9

M. BRUŅENIEKS

SENLATVIEŠU
LAIMA

Rīgā, 1940
Autora izdevums

R-1

B-1

L-3

R.

Vija Leča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTEKA

~~75- 17.956~~

0309106138

N. ZELTIŅA GRĀMATU SPIESTUVE
RĪGĀ, KUNGU IELĀ 33 :: TĀLRUNIS 34804

1. Dzīvoklis kā veca kapu vieta

Apskatījis un izpētījis Māras dabu un nozīmi senlatviešu reliģijā, gribu šinī pētījumā iepazīties tuvāk ar Laimiņu un noteikt tās attiecības, kādās šīs mitoloģiskās būtes atrodas viena ar otru. Savā rakstā „Senlatviešu Māra“ nācu pie slēdziena, ka Māra sastopama gandrīz pie visām indoeiropiešu tautām un ka viņa pamatojas uz cilvēka uzskatiem par dvēseli. Lai saprastu Laimiņas būtību, mums jāsapņrupē visi tje materiāli, kas runā par Laimiņu. Mums jāpazīst nevien latviešu folkloras materiāli, bet arī visi cittauntu ticējumi un parašas, kas varētu kaut kādā veidā izskaidrot mūsu Laimiņas raksturu. Te es dažu labu reizi griežos pie tālu tautu ticējumiem, jo tas sen jau novērots, ka uzskati par dvēseli ir radniecīgi pat pie vistālāk dzīvojošām tautām. Izliksies varbūt pat savādi un lieki, ka raudzišu pašā sākumā noskaidrot ticējumus un parašas, kas attiecas uz ugunskuru, krāsni un sliksni. Šādu parašu ir katrai tautai stipri daudz, un visas tās te atzīmēt nemaz nav iespējams. Tomēr turu to par tik svarīgu, ka piegriezīšu tam jo sevišķu vērību. Šīs pūles bagātīgi atmaksāsies. Mums daudz kas nāks saprotams, kas līdz šim bija tumšs un nesaprotams.

Jau pagājuši kadi 75 gadi, ka franču zinātnieks Fistels de Kulanžs (Fustel de Coulanges) grieza zinātnieku vērību uz ugunskura nozīmi seno tautu reliģiskās un politiskās dzīves attīstībā. Grāmatai viņš deva nosaukumu „La cité antique“ (Antikā valsts). Savā interesantajā pētījumā viņš pierāda, ka veco tautu, it īpaši romiešu, politiskās un reliģiskās dzīves sākumi meklējami ugunskurā. Fistels de Kulanžs no-

rāda uz iemesliem, kas piešķira pavardam tādu nozīmi. Pamatodamies uz senajiem rakstniekiem, it īpaši uz Servija rakstiem, viņš izskaidro izcilo ugunsкура nozīmi ar to, ka senās tautas glabājušas dzīvojamās mājās savus nomirušos senčus; Servijs saka: „Apud majores omnes in domibus sepeliebantur“. (Pie mūsu senčiem visus apraka mājās.) Lielākā daļa kaulu atlieku no vecākā akmens laikmeta uzglabājusies alās jeb alu dzīvokļos. Parasti mirušo gari uzturas tur, kur mirušie aprakti. Dvēseles jēdziens nav vēl attīstījies. Tur dzīvo un darbojas dzīvais mironis. Daudz laika paiet cilvēka attīstības gaitā, līdz tas nonāk līdz dvēseles jēdzienam. Šos pirmatnējos laikus sauc par preanimisma laikiem. Folklorā, it īpaši teikās un pasakās, mums vēl daudz atlieku no minētajiem preanimisma laikiem. Daudzreiz mēs pat nevaram noteikt, vai zināmās tautas uzskatos valda preanimisms vai animisms. Abi uzskati var pastāvēt viens otram blakus. Par latviešiem runājot, mums grūti ar izrakumu palīdzību pierādīt, ka viņi savus miroņus aprakuši mājās zem sliķšņa, zem ugunsкура vai zem krāsnes. Bet salīdzinot mūsu ticējumus un parašas ar citu tautu ticējumiem un parašām, mums jānāk beidzot pie slēdziena, ka tas tā bijis parasts pie visām pirmatnējām tautām. Citādi mums paliktu daudzu ticējumu un parašu nozīme nesaprotama. Tik pieņemot izteiktās domas par faktu, mums viss top skaidrs un saprotams.

Bet nevien ticējumi un parašas norāda uz to, ka pirmatnējās tautas aprakušas savus miroņus savās dzīves vietās, to pierāda gaiši un noteikti jaunākie arķeoloģiskie izrakumi.

Pašķirsim tik Eberta — Reallexikon der Vorgeschichte (IV. 2. 454. lpp.) nodaļu ar virsrakstu „Grab“ un citas, tad mēs redzēsim, ka mājas vai mitnes ugunskurs ir arī netaiņa tālākā uzturas vieta. Šī paraša, kā izrakumi rāda, ir atrodama jau vecākā akmens laikmetā. Mirušais paliek dzīvo, kur dzīvojis, jo agrākā mājas vieta pieder viņam un nevis kādam no dzīvajiem.

Tiem jāmeklē sev citur dzīves vieta. Tā kā dveseles jēdziens vēl nav attīstījies, tad mironis ar visu savu ķermeni (Körperseele pēc Vundta) var nākt un dzīvos apgrūtināt, kā to redzam Raiņa drāmā „Spēleju dancoju“. Kultūrai attīstoties, cilvēks atstāj alas, kur agrāk dzīvojis, un ceļ sev mājas, bet domā arī par saviem senčiem, dodams tiem siltāku guļas vietu. Viņš aprok tos tuvu pie dzīvojamām vietām, pie dzīvokļiem un pat dzīvojamās mājās zem ugunskura, gādādams ar to viņiem siltāku vietīņu. Mirušais turpina tagad savu parasto dzīvi, kā viņš jau agrāk dzīvojis. Dzīvais to nav vis darījis vienmēr aiz lielas mīlestības, bet gan pa daļai aiz bailēm, ka mirušais varētu viņam ko ļaunu nodarīt, jo ir vispārīgi izplatīta ticība, ka cilvēks pēc nāves iegūst lielu mistisku spēku un varu un grib dzīvos mirināt. Tamdēļ dod viņam mājās guļas vietu un siltumu un baro to, lai iegūtu viņa labvēlību un līdz ar to sev sargagaru. Lai mirušajam būtu silti, krievi Zaļajā ceturtdienā dedzina salmus un sauc mirušos sildīties. Tiem kurina arī pirti. Un latvieši lūdz Laimu un Māru pērties saldajā garīņā. Krievu zemnieks pārliecināts, ka līdz ar viņu sildas mirušie radiņi jeb senči. Sliexnis, ugunskurs un krāsne stāv ciešā sakarā ar miroņu kultu vispārīgi, bet it sevišķi ar senču kultu.

Dzīvajam mironim vispirms ir tiesības uz savu māju. Pieaugušos pamazām sāk apbedīt ārpus mājas. Mājās beidzot atļauts apbedīt tik mazus bērnus. Tā Romā pēc 12 tabeļu likuma drikst dzīvoklī apglabāt vienīgi bērnus, kas nav pārsnieguši vienu gadu. Pārējos apglabā īpašās kapsētās, dodami līdzī kapā uguni no svētā pavarda vai podus ar degošām ogleņiem, lai mirušais sildītos. Mājā apglabātais dzīvais mironis bija savējiem sargs, kas bija nomodā par ģimenes labklājību. Attīstoties animistiskiem jēdzieniem, dzīvais mironis pieņem garīgāku veidu, viņš pārvēršas par garu, dzīvā miroņa vietā nāk garīga būte — sargagars. Sargagars pamatojas uz šo parašu — ap-

bedīt mirušo mājās — viņa dzīves vietā. Ungarijā Langielā atrada būdiņu vietās ap 130 skeletu. Izrakumi no senu seniem laikiem ir dažās vietās atklājuši, ka cilvēks savu dzīves vietu, vai tā būtu ala vai nams, patur par dzīvokli arī pēc nāves. Dzīvais saprot, ka mirušajam ir tiesība uz savu dzīvokli, un viņš uzceļ sev jaunu mājokli. Vēlāk, attīstoties bailēm, miroņus glabā tālāk no dzīvojamām mājām dziļos kapos un uzceļ tiem virsū lielus akmeņus, lai tie neiznāk ārā un neuzbrūk dzīvajiem. Dzīvais pat pūlas ierīkot mirušajam mājīgu dzīvokli apakšzemē un to apsilda, lai uzturēšanās tur būtu patikama, ka tas būtu apmierināts un to nekā nevilinātu augšā pie dzīvajiem.

Runājot par kapa vietu dzīvokli zem sliekšņa vai ugunsкура, mums jākonstatē, ka to mums apstiprina neviens arheoloģiski izrakumi, bet arī dažādas parašas un ticējumi pie tagadējām dabas tautām.

Kād sāka mirušos apglabāt jau tālāk no mājām, tad māja it kā palika bez sava sarga. Bet tā nevar to atstāt, jārauga gādāt citādā ceļā tādu sargu. Ceļot mājas, it sevišķi lielas pilis un baznīcas, iemūrē šim mērķim mirušu vai dzīvu cilvēku un vēlāk arī dzīvnieku, bet visvairāk bērnu, lai mājai būtu sargs.

Ne aiz mīlestības glabāja mirušos mājās, kā jau aizrādiju, bet gan drīzāk aiz bailēm no viņu varas un dusmām, lai viņiem pielabinātos un iegūtu viņus par sargagariem. Ugunsкура un senču kapa saites uzglabājušās līdz šai dienai. Kapa un dzīvokļa tuvais sakars pastāvēja visu jaunāko akmeņu laikmetu. Akmeņu laikmeta beigās kaps attālinās no dzīvokļa. Cilvēks grib būt tālāk no miroņa, drošībā no viņa, jo „mironis nav dzīvā draugs“. Senčiem dod īpašas kapsētas, bet kas nepieder pie pašu ģintis, tos nelaiž šīs kapsētas, katrai ģintai jeb dzimtai ir sava kapsēta. Bet ja ģintis piederīgais ir nelaikā bojā gājis, tad arī viņam liedz senču kapsētā vietu, to izmet kaut kur laukā, kādā gravā vai nogremdē kādā purvā. Šis jautājums ir visai svarīgs senču ticējumu attīstības

gaitā, bet mūsu nolūkam mazāk noderīgs. Tamdēļ mēs arī to tuvāk neapskatisim.

Interesanti ir krievu zinātnieka Zeļeņina pētījumi par šo jautājumu. No Zeļeņina pētījumiem gribu te tik izcelt dažus faktus, uz kuriem viņš aizrāda. Proti, mazu nekristītu bērnu liķus aprok Krievijā kā kurā apgabālā. Kapos tos apglabāt esot grēks. Baltkrievijā tos aprokot uz krustceļiem, Oļņecas guberņā purvos, kur aprokot arī pieaugušos nelaiķa mirušos. Bet bērnu parasti aprokot tur, kur agrāk aprakuši senčus — pašā dzīvokli zem grīdas, netālu no pavarda. (Zeļeņin. Očerki mifolog. 39. lpp.) No viņiem nebistas. Žel-sirdīgās mātes domā, ka cilts senči, atrazdamies mazajiem blakus, ieželošoties par tiem un uzņemšot viņus savā vidū un paglābšot tos no nelabiem gariem. Zeļeņins nosauc šos nelaiķā mirušos vai nekristītos bērnus par „потерчата“ (poterčata) t. i. velniņiem. (Терчата = чертята) tā krievu tauta tos mēdz saukt.

Poltavas guberņā glabā šādus bērnus pašās dzīvojamās telpās pie ieejas durvju sliekšņa vai zem sliekšņa, citur priekšnamā. Mācītājs, kāpdams pār sliekšni, metišot krustu un tā nokristīšot te paglabāto bērniņu. Kazanjas guberņā tos glabānot zem grīdas. Orlas gub. dārzā vai rijā. Mazkrievijā tadās vietās, kur kāpj pāri pār žogiem, lai pāri kāpjot, ļaudis mestu krustu. Pēc tautas uzskatiem aprok mazo liķīti dzīvojamās telpās vai tur, kur agrāk ir senči aprakti, kas vēl tur uzturas. Ir cerība, ka tie mazo uzņems savā pulciņā un viņš kļūs par pilntiesīgu ģimenes vai ģintas locekli. Viņus rok tur, kur ir cerība, ka viņi tiks nokristīti. (Sal. Zeļeņina — Očerki mifologiji.) Te liels ir kristīgās ticības iespaids, bet mums šie fakti ir svarīgi, lai pierādītu pavarda un sliekšņa sakaru ar senlaiku miroņu apglabāšanu. Kur mironis apglabāts, tur ir arī viņa uzturēšanās vieta, tur viņš uzturas un parādās daudz un dažādos veidos.

Arī Kotļarevskis saka (Погреб. обычаи славян

226. lpp.) „Sirmā senatnē mirušos glabāja pašā dzīvoklī zem sliekšņa vai priekšējā istabas kaktā; šur tur arī tagad te glabā nekristītus bērnus, jo tur dzīvo penāti, mājassargi, par kādiem pārvēršas senču dvēseles, (duši).“

Harkovas gubernā tic, ka bērna dvēsele paliek uz sliekšņa vai skursteni, kas visādā ziņā norāda uz vecu kapu vietu. Tāpēc arī ejot istabā, pie sliekšņa mēdz mest sev krustu priekšā, tāpat skursteni attaisot un aiztaisot.

Vel aizrādīšu uz interesantu faktu krievu ticējumu attīstībā. Te griež mūsu uzmanību uz sevi vārds pokūt — t. i. zemnieku mājās priekšējais istabas kaktis, kur stāv svētbildes, bet tāpat sauc arī kapus, tik mēdz uzsvaru pārnest uz nākošo zilbi, mēdz teikt pokūt. (Sal. Котляревский Погреб. обычаи славянъ 1868., 23. lpp.) Šo vārdu nozīmē viegli izskaidrojama. Pokūt sauc istabas kaktu, kur aprakts senlaikos kāds sencis, tā ir kapu vieta. Tā tad nav nekāds brīnums, ka šo vārdu pārnes arī uz kapiem ārpus mājas. Mums top saprotams, ka sliekšnis un ugunskurs, no kuŗa attīstījusies krāsne, ir vecas kapu vietas un ka ar tām stāv tuvā sakarā daudz un dažādi ticējumi, kas izskaidrojami vienīgi no šī redzes stāvokļa. Daudzas un dažādas parašas ir saistītas ar šīm noslēpumainajām mistiskajām vietām. Nav man iespējams visas parašas un mājus, kas ar tām saistas, te sakārtot un ievietot. Tomēr esmu spiests tuvāk iepazīstināt ar diezgan lielu pulku ticējumu, lai pārliecinātu mūsu šaubīgos „zinātniekus“ par manu domu pareizību.

2. Sliekšņa nozīme latviešu un citu tautu ticējumos un parašās

Par slieksni nav tik daudz ticējumu, kā par uguns-kuru un krāsni, bet parašas, ko ievēro pret abiem, ir ļoti līdzīgas, un tās visos gadījumos izskaidrojamas tikai ar to, ka te ir veca kapu vieta. Te ir labo garu sapulcēšanās vieta. Slieksnis nelaiž naidīgos garus mājā iekšā, bet te ir vajadzīgi visādi aizsargu līdzekļi. Jānos uzliek uz sliekšņa vai noliek zem sliekšņa da-džus vai cirvi, lai naidīgie gari nenāk istabā. Mēdz uz sliekšņa piestiprināt arī pakavu vai uzvilkt uz tā lietuvēna krustu. Uz Fausta sliekšņa ir tāds krusts. Nelabais var ieiet viņa istabā tik tādēļ, ka viens krusta ārējais stūris ir vaļā, tur līnijas nekrustojas, bet ārā viņš vairs nevar tikt.

Visi šie gari stāv sakarā ar miroņiem, kas te aprakti zem sliekšņa. Tādus garus, kas saistas ar slieksni, pazīst visas tautas. Nevien krievi apraka nekristītus bērnus zem sliekšņa, to pašu atrodam Indijā, kur mēdz aprakt mājās zem sliekšņa nedzīvus piedzi-mušus bērnus. Pie zulusiem un Ceilonas viediem bēr-nu dvēseles uzskata par laimes nesējām. (Tylor. Prim. Kultur II. 115.)

Eitrens saka par grieķiem (Hermes u. die To-ten): Lai nodrošinātu sev bērnu dvēseli par laimes nesēju, dzīvie apglabāja bērnus zem māju grīdas.

Augs-Frankonijā, ieejot jaunā mājā, nedrīkst mīt uz sliekšņa. Tas darot sāpes nabaga dvēselēm, kas dzīvo zem sliekšņa.

Bavarijā un Bohemijā nedrīkst uz tā malku skal-dīt, jo zem tā dzīvo mājas čūska. (Hausotter.) Groh-mann Abergl. 560. Latvietim tādi paši tecējumi. Po-merānijā dzīvo gari zem kūts sliekšņa, un dienvidslavi ziedo vilām uz sliekšņa. (Krauss. Rel. Br. 156.)

Dzejnieks Ovidijs (Fast. II. 571.) saka: Ferali-jās, t. i. mirušo piemiņas svētkos vecene ziedo Ta-

citai (Veļu mātei): „Digitis tria tura sub limine ponit, quo brevis occultum mus sibi fecit iter“. T. i. vecenē ņem saviem pirkstiem trīs vīraka graudiņus un liek tos zem sliekšņa, kur mazā pelīte ir sev slepen ceļu taisījusi“. Kā zināms, pele ir dvēseles dzīvnieks pie visām tautām, un te viņa dzīvo vecajā kapu vietā zem sliekšņa. Saprotama lieta, ka viņai mēdz ziedot, jo tā ir gan senču dvēsele. Arī latviešiem ir daudz ticējumu attiecībā uz sliekšni. Tā domā, ka lietuvēns jāļ lopus sermuliņa vai zebiekstes izskatā. Kad uz sliekšņa, lopus muguras un tam visapkārt novelk lietuvēna krustus, tad tas tos nevar jāt. (F. 386, 238. Ēdolē.) Arī šis ticējums, kā visi pārējie, izskaidrojams it vienkārši, ja skatāmies no zinātniskā viedokļa. Zem sliekšņa ir veca kapu vieta, un no turienes nāk mirušais mocīt cilvēkus un dzīvniekus. Lietuvēna krusts to savalda, nelaizdams to ārā no sava mitekļa vai svešu, naidīgu garu nelaizdams pār sliekšni kūti.

Nāc ārā, Jāņu māte (saimniece),
Es tev telksu govu Laimi:
Laidarā apakš sliekšņa,
Tur guļ tava govu Laime.

B. 32449.

Vecais Bisturms braucis no Jelgavas. Ceļā viņš paved ratos svešnieku, kas stāsta par zemes cilvēkiem. Viņš ejot uz Bisturmiem viņus ielūgt bēres, bet vai saimnieks to nevarot izdarīt? — Kā braucot mājā un sperot kāju pār sliekšni, lai sakot: „Ritā bēres, ritā bēres. Putrasteicis nomiris, Putrasteicis nomiris!“ Kā saimnieks tos vārdus izteicis, tūlī dzirdējis apakš zemes plaukstā sitam un saucam: „Putrasteicis nomiris, Putrasteicis nomiris!“

(L.-P. VII. 51. lpp.)

Bet kamdēļ gan es runāju par miroņu apglabāšanu zem vai aiz sliekšņa? Es runāju tamdēļ par to, ka arī Laimiņa pieder pie tām būtēm, kurām ir sakars ar jau minētām noslēpumainajām vietām. Arī Laimiņa

ir šo vietu apdzīvotāja, viņa pieder pie tās pašas garu valsts, kas šīs vietas apdzīvo. Ievērojot visu sacīto, mēs sapratīsim, ka uz sliekšņa nevajagot malku cirst, tad Laimēi kaklu nocertot. (F. 3,492.) Pār sliekšni nedrīkstam roku sniegt, tas uz neredzēšanās vai miršanū. (17, lp. 195., 115. Vandzenē.) Ja pār sliekšni roku sniedz, tad strids. F. 17, lp. 229, 141.)

Tas izskaidrojas gan ar to, ka zem sliekšņa gul Laimiņa, un roku pār sliekšni sniegdami, mēs viņu traucējam. Jo citā vietā sāka: Pār sliekšni nevar otram roku sniegt, tad nožņaudz Laimes māti. (F. 23, 2632.)

Kad mēslus slauka pār sliekšni, tad apslauka Laimai kājas. (F. 202, 686. Isličā.) Ja istabu slaukot, mēslus met pār sliekšni, tad tikpat kā Laimes mātei tos met acīs. (F. 142, 3519. Beļavā, V. Gulbenē.)

Uz sliekšņa nedrīkst cirst žagarus, tad nocert Laimēi kājas. (F. 464, 1559. Baldonē.) Uz sliekšņa nevar malku skaldīt, tad Laimai galvu nocert. (F. 464, 2058. Olainē.) Gružus nedrīkst slaucīt pāri sliekšnim, tad Laimiņai ieslauka acīs, jo Laimiņa stāvot aiz sliekšņa. (F. 69, 1014. Viesītē.)

Mēslus nedrīkst slaucīt pār sliekšni, jo tad Laimiņu dzen no mājām projām. (F. 230, 1310. Nogalē.) Nekad nevajagot slaucīt mēslus pa durvīm laukā, bet uz iekšpusi, tad nelaiž Laimīti ārā. (17. lp. 444, 166.) Dažādus saslaucītus istabas mēslus nedrīkst arī pa logu mest ārā, jo L. aizmetot acīs. (F. 17. lp. 1972, 13. Rīgā.) Miķeļu vakarā vāra aunu un ziedo sliekšnim un ugunskuram, arī krāšnei. Netiro ūdeni nevajag liet taisni durvīm pretī, jo tad pielej Laimai acīs. (F. 17, 6980. Bukaiši.) Pie rijas durvīm nedrīkst gulēt, tur staigājot Laimiņa-māmiņa. (F. 55, 419. Suntažos.) Kad meitas mazgā istabu, vajag labi noberzt sliekšni, tad nāks ātri precinieki. (F. 22, 2554.) Ja uz sliekšņa lietuvēna krusts, tad cilyēks drošs. Garu barojamās dienās izlien no sliekšņa apakšas tāds kā rupucis un sēstas

pie klāta galda. Kad uz durvju sliekšņa cērt žaģarus, tad pūķis aiznesis laimi un pielaidis uguni.

Bet kamdēļ gan sliekšnis ieņem tādu svarīgu vietu senā cilvēka dzīvē? Man rādās, ka tas izskaidrojams ar to, ka senais cilvēks kurināja savas būdiņas priekšā uguni. Savā mazajā būdā tas nevarēja to darīt, jo tad aiz dūmiem nebūtu varējis nemaz elpot. Bet vēlāk, attīstoties pamatīgākām dzīvojamām mājām, šai vietā nāca sliekšnis un ugunskuru pārnesa dziļāk mājā iekšā. Cilvēks bija paradis agrāk apglabāt pie siltā ugunskura savus miroņus, un sliekšnis nāca taisni agrākā ugunskura vietā. Šī vieta bija arī tamdēļ tik svarīga, ka tā bija vienīgā ieeja dzīvojamā mājā, bija vajadzīgs te nolikt sargagaru, kas apsargātu mājas iedzīvotājus no visādām likstām.

Pārnesot ugunskuru istabā un izveidojot vēlāk krāsni, ar sliekšni saistas tie paši ticējumi un tās pašas parašas kā ar ugunskuru.

3. Ugunskura reliģiskā nozīme

Pie krieviem mājas gars (домовой) dzīvo zem krāsnes, bet dažreiz zem grīdas kakta, kur atrodas krāsne, dažreiz pat krāsne iekšā. Šāds mājas gars varēja attīstīties tik no dzīvoklī apglabātā miroņa. Uzceļot jaunu māju, vajadzēja mājassargu pārvest no vecās mājas jaunajā, un to izdarīja dažādi.

Visur ugunskurs ir palicis par mājas centru jeb sirdi. Māja un ugunskurs ir daudzreiz identiski. Cilvēks, kas apsargā savu māju, var arī teikt, ka viņš aizsargā savu ugunskuru, un sevišķi tamdēļ, ka zem vai pie ugunskura aprakti viņa senči. (Rohde — Psyche I. 228.) Pie ugunskura kautrējās izteikt sliktāku vārdu. Mazkrievs mēdz teikt: Būtu sliktu vārdu izteicis, bet krāsne ir istabā. Grūti dažreiz noteikt, vai uguni godina un tai ziedo kā ugunij, kas cilvēkam

nes svētību vai tamdēļ, ka tur dzīvo senču gari, kas reiz tika te aprakti. Noteiktos laikos ziedo ugunij vai drīzāk gan tiem gariem, kas tur mājō; ugunī met ziedus nabaga dvēselēm. Ja mironim grib kādu lietu dot līdzī viņā saulē, tad met to ugunī. Tas notiek gan tāpēc, ka te ir viņā mājoklis jeb atrašanās vieta. Ja tīrs ugunskulsts arī būtu pastāvējis, tas tomēr ar laiku pārgājis senču kultā, un mēs gan visur tagad varēsīm runāt par senču kultu tur, kur ziedo ugunij. Pērkonā laikā dažās vietās ļāziedo ugunskuram, lai salabinātu pērkonu. (Birlinger-Schwaben 2. 66.)

Toreiz, kad uguns bija grūti iegūstama un sargājama, cilvēks sāka uz to skatīties kā uz savu aizgājēju dāvanu. Tie deva aizgājējiem uguni un palīdzēja to glabāt. Viņus pašus aprok zem ugunskura un viņiem ziedo, mezdami ziedus ugunī. Aiz ugunskura, aizugunī, starp kuru un sienu dzīvo Svētās meitas. Ap ugunskuru stāvēja romiešu senču tēli — penāti. Ugunskurs ir visas sociālās dzīves pamats, tas ir it kā senču mitekļis pie dzīvājiem. Te ir svētākā vieta visā mājā. It īpaši romietis skatās ar lielu bijību uz ugunskuru. Vēl skaidrāk, varbūt, ugunskura nozīmi redzam kaukazieša parašās. Pirmais šīs parašas pētījis Maskavas profesors M. Kovaļevskis: istabas vidū atrodas ugunskurs, kuru identificē ar dzimtu. Pie ugunskura zvēr, kā pie vecāku kapa. Miroņu piemiņas svētkus svin pie ugunskura. Kādu ziedu daļu lej ugunī. Mirušie senči dod labu ražu. Interesanta ir arī Kovaļevska piezīme, ka par draugu skaitas pašu māju gars, bet svešie ir ienaidnieki.

K. Bachmanis raksta savā ceļojuma aprakstā „Pa Osetiju un Imeretiju“ 19. lpp. par osetīnu dzimtas altāri — par viņu ugunskuru: Istabiņā vienā stūrī, starp diviem akmeņiem — izplēnējuši pelni. Šī vieta ir kalnieša dzimtas ugunskurs — pavards, kam vislielākā nozīme kalnieša dzimtas dzīvē. Virs ugunskura griestos piestiprināta nokvēpējusi ķēde ar kāsi.

Šī melnā ķēde pēc vecas tautas parašas ir visas dzimtas vienības simbols reliģiskā nozīmē un saista visus dzimtas locekļus ar viņu aizgājušiem senčiem un nākošām paaudzēm. Kas šo ķēdi ar nolūku norauj un aizsviež projām, ir nāvīgi apvainojis visu dzimtu un izpostījis dzimtas laimes un vienības simbolu. Tādam cilvēkam atriebjas visi dzimtas locekļi pēc asinsatriebības parašas.“ Bachmaņa aprakstā ir ievērojams tas fakts, ka osetiņi tur svētu nevis pašu uguni. Bachmanis nav redzējis uguni degam, ugunskurā ir bijuši tik izplēnejuši pelni, un tomēr ugunskurs ir svēts. Tā tad uguns nav izšķirošais moments. Svēta ir šī paša vieta un kas ar to sakarā. Es nesaku, ka pati uguns nepieder pie ugunskurā. Svēts ir viss, kas stāv sakarā ar ugunskuru kā ar vecu kapu vietu. Pēc participācijas likuma dabū svētuma jeb neaizkaramības nozīmi viss, kas saskaras, kam kādas tuvākas attiecības ar šo senseno kapu, lai arī sen vairs neglabātu miroņus zem ugunskura, bet vecie ticējumi un parašas pārīet no paaudzes uz paaudzi.

Interesanta ir arī B. K. Dalgata grāmata par čečencu pirmatnējo reliģiju. (Vladikavkazā 1893. Первобытн. религ. чеченцевъ). „Māju ugunskurs ir svēta vieta, ko pats Dievs ir ierīkojis, neaizkarams. Uguns, ķēde, katls, un ugunskurs skaitas svēti; pat tādas ugunskura daļas, — kā pelni, kvēpi pie griestiem, tiek godātas. Jo vairāk katlu kādam ir, jo cienījamāka viņa cilts“. 46. lpp.

Pēc vīra nāvēs ir nelaime un posts netik vien dzīvajiem, bet arī mirušiem, kas tagad izsalkuši, kailli, bāli un lūdz dāvanas no citiem kā ubagi.

Visas cilts pastāvēšana un laime saistīta ar ugunskuru.

Saimnieks ikdienas labākos ēdiena kumosus sviež svētajā ugunī un lūdz no dieviem svētību savai ģimenei. Senči uzturas mājā un ņem dalību visā ģimenes dzīvē un arī maltītēs. Ugunskuram ir organizatora nozīme. Pie ugunskura uzturas mājas gari, romiešu pe-

nāti, kurus vecvācu avoti tulkō ar vārdu stētigot jeb hūsing (krievu домовој) no vārda hūs = Haus. No šī vārda mēs varētu atvasināt savu Usiņu, kas arī nav nekas cits, kā mājas gars, kas līdzinas krievu mājas garam. Vaciņā liek dveseļu dzīvniekiem: kaķim, pelei, sermulim blodiņu ar pienu, maizi un biezputru pie pavarda un sargas nosist circeni. (Rochholz Gl. 2, 134, 142.) Zem pavarda ir ieeja rūķišu pasaule (Kuhn u. Schwarz 322.)

Kur vien griežamies, mēs atrodam ugunskuram ciešas saites ar senču gariem, ar senču kultu. Ļoti skaidri to izsaka arī latviešu paraša: Kad maizi krāsne liekot, tad jālejšot pār aizkuru uz maizes ūdens, tad būšot viņa pasaule ko dzert, cita nebūšot. (D. L. Etn. 1892. 60. lpp.) Pēc maizes izvilkšanas iebāž krāsne malkas pagali, lai būtu laipas uz viņu pasauli. J. Ozoliņš. Jēkabpilī.) — Krāsnei kuroties jāiemet mazs kukulītis, tas būs ko ēst kādam mirušam ģimenes loceklim. Viņa pasaule jeb kapā vieta ir taču tepat zem ugunsкура. Visas šādas parašas dabū pavisam citu nozīmi, apskatot tās no zinātniskā viedokļa. Cik brīnišķīgi līdzīgus mēs atrodam ticējumus un parašas pie pavisam dažādām tautām: Soma Karjalainena pētījumā „Die Religion der Jugravölker“ mēs atrodam vairākus faktus, kas mūs var stipri interesēt. Pie Irtišas ostjakiem parādās jaunais gars suņa veidā aizkrāsne, zem krāsnes vai pie durvju sliekšņa. Tremjugāni noliek gariem barību pie durvju eņģem iekšpusē. (137. lpp.) Mājas atgriezies, mironis apstājas pie mājas sliekšņa, durvju kaktiņā un aizkrāsne.

Pie jugriem plaši izplatītas domas, ka durvju sliekšnis, krāsnes apkārtnē ir plaši izplatīta garu uzturēšanās vieta. (195. lpp.)

Gars var dzīvajiem kaitēt, tamdēļ tam jāziedo; viņam noliek barību pie durvju eņģem. (202. lpp.) Latviešiem ir tāpat liels pulks parašu, kas apstiprina manās domas: „Garu barojamās dienās liek uz rijas

krāsnes gaļu, maizi, degvīnu, un visiem jāēd uz rijas krāsnes.

Pirmo reizi riju serot, kauj gaili un tecina asinis rijas krāsne. Ar asinīm uzvelk uz stenderēm krusu, nocērt gailim kaklu un iemet krāsne. Kad izkuļ pirmo riju, tad izvāra gaili un apēd, bet gaiļa kājas ar alus kannu ieliek rijas krāsne. Nākamā dienā to atdod nabagam. Veļu laikā liek medus podu krāsne. (Konv. vārdn. „krāsns“.) Gaiļa asinis krāsne ir upuris, tāpat asinis uz durvju stenderēm. Priekš 4000 gadiem žīdu tauta tāpat, izējot no Eģiptes, aptraipīja durvju stenderes asinīm, viņi tāpat ziedoja savu senču gariem, lai tie viņiem palīdz. Pirts krāsne ir arī Dieviņu barojamā vieta.

Maizes krāsni (cepli) godā līdzīgi ugunskuram un abi saistas viens ar otru. Veļu laikā saimnieks un saimniece nodod savu tiesu ceplim un ugunskuram. Arī citos laikos te dieviņiem dota pirmā tiesa. Pavarda malā baroti dieviņi. Arī kasis ir svarīgs, svēts priekšmets, kam sakars ar pavardu. (Sal. J. Krēsliņa Teikas no malienes.) Bijuši cepla dievi, kas gausinājuši visas ēdamas lietas. Cilvēki cepuši karašīņu un likuši uz cepla. Dieviņi dzīvo it kā pašā krāsne, jo bāžot žagarus ar tievo galu uz priekšu, dieviņam dur acis. Ar krāsni saistīts mūrītis un aizkrāsne. (Konv. vārdn.) H. Jannsenā igauņu pasakās „Märchen und Sagen des estn. Volkes Nr. 37. pavārs vāra pusdienu. Iznāk no krāsnes apakšas mazs vīriņš un izēd katlu. Tas atkārtojas trīs reizes. Tur apakšā zem pavarda rūķītim ar sievu un bērniem ir dzīves vieta, tā ir apakšzemes jeb miroņu valsts.

Latvieši veda jauno sievu trīs reizes ap ugunskuru. Kāzniekiem ēdienus smeļot no katla, pirmo pavārnīcu lej uz krāsnes. Kā maizes ceplim, tā krāsnei, ugunskuram, rijas un pirts krāsnei ir veļu kultu pazīmes. Ar rijas kultu saistīts veļu kults. Arī pirts krāsne ir dieviņu barojamā vieta. Tā miļā Laimai. Uz krāsnes lej pirmo kausu, lai viņa mazgājas. Iz-

ejot no pirts, atstāj uz lāvas slotu un ūdeni, lai peras un mazgājas Māra vai Laimiņa.

Man rādās, ka šis jautājums mums tagad diezgan skaidrs. 1) Pirmatnējās tautas glabā savus miroņus dzīvojamās mājās pie ugunskura vai zem ugunskura un 2) ugunskurs un viss, kas ar to sakarā, arī mājas sliekšnis, ir mirušo garu vietas, ar kurām saistās daudzi un dažādi ticējumi un daudzas parašas, kuras mēs sapratisim vienīgi, skatoties no zinātnes viedokļa. Citādi visa mūsu folklorā un viņa mūsu folkloras krātuve būs nesakarīgu un nesaprotamu ticējumu un parašu konglomerāts.

Zem ugunskura dzīvo Veļu māte, viņa ir arī uguns uzraudzītāja. Arī Laimiņa tiek saukta par Veļu māti. Kad Veļu māte aizmieg, vai kad viņa ar veļiem svin svētkus un grib atpūsties, tad nodzies uguns. Tas notiek Labrenča jeb Uguns dienā un Miķeļu dienā, Tādās dienās nedrīkst nekur uguni iedegt un it īpaši rijās nē, jo tur pūķi svin svētkus un atriebjas, ja viņus traucē. Arī Uguns māmiņa grib atpūsties. (L. P. VI. 5. 11.)

To izsaka arī tautas dziesma:

Kur, māmiņ, tu tecēsi ar uguns vācelīti?
Veļu māte aizmiguse, uguntiņa izdzisuse.

(D. L. Etn. 1892. 28. lpp.)

Te Uguns māte un Veļu māte identiskas.

Interesanta ir kāda kristību dziesma:

B. D. 1438. Visas sievas aiz galdiņa,
Mana sēd aizceplē;
Mana sēd aizceplē,
Ar Laimiņu runādama.

Aizkrāsne ir garu vieta, un arī Laimiņa tur uzturas.

No ugunskura izgadas balta sievietē: Svēta meita, Ugunsmeita, kam visām sakars ar Laimu. L. P. VII, Nr. 5 (pūķi), V-b.

Dzervē meita grib iepūst uguni. Balta sieva arī prasa uguni. Kazdangā mājot Svētās meitas gar ugunsкуру. Kāsim lūdz, lai uztur lopus. Pūķi ēdina, uzpīlinot katla kāsim 3 pīlienus. L. P. VII, 330.

Latviešiem ir tāda pasaka: Ķēniņš liek savērt meitai pilnu kambari linu. Ienāk pati Laima, par veceni pārvērtusies. Pirmajā naktī nāk vecene ar lielu apakšlūpu, otrā naktī ar gariem pirkstiem un trešajā ar platām kājām un savērpj visus linus. (Šmita pasakas I, 481. lpp.)

Citā pasakā ķēniņa dēls paņēma slinku meitu par sievu. Tad atnāk uz meitu juos Laimes un savērpj. (482. lpp.)

V. 473. lpp. stāsta, ka no aizkrāsnes iznāk veca māmuliņa ar lielu apakšlūpu. Tā bijusi pati Laima. Otrā vakarā iznāk tāda ar garu degunu un trešā vakarā ar lielu pakaļu un padara savu darbu.

476. lpp. No aizkrāsnes izlien Laimas māte ar garu, garu degunu, otrajā vakarā biezlūpe un trešajā resngūža.

Vēl citā pasakā šīs trīs vērpējas jāaicina kāzās pie rijām, no kurienes tās iznāk. Mēs jau labi zinām, ka aizkrāsne ir garu mitekļis. Tur dzīvo pie dažādām tautām mājas gars, kas bieži palīdz savējiem. No turienes nāk arī Laimiņa. Viņa tā tad arī pieder pie labvēlīgajiem māju gariem.

Pie leišiem tādi paši uzskati. Dr. Veckenstedta — Mythen u. Legenden der Žamaiten (Heidelberg, Winter 1883. I, 163. lpp. 6, mēs atrodam, ka Laima mēdza pie cilvēkiem aizkrāsne uzturēties. Viņa spīdēja kā zelts. To uzskatot acis apžilba, bet viņa uzturējās tur ne ilgāk kā vienu nedēļu.

Latv. konv. vārdnīcā lasām: „Istabā Laimēi mīļš pavārds; tur nedrīkst nakti atstāt kvēlošas ogles, lai viņa neapdedzina kājas.

Tauta tic: Vakārā vajagot izlasīt no ugunsкура akmentīņus, lai Laimiņa var labi gulēt.

4. Laimas sakars ar čūskām

Runājot par „Senlatv. Māru“, es diezgan plaši un vispusīgi apskatīju čūsku kulta nozīmi pie dažādām tautām un it īpaši arī pie latviešiem un izlirzāju pie tam arī Māras attiecības un sakaru ar to. Te es negribu to visu atkārtot, jo tur pietiekoši skaidri ir parādīts čūsku sakars ar cilvēka dvēseli vai senču kultu.

Te es tik īsumā gribu papildināt tur sniegtās ziņas. Ļoti svarīgus faktus atrodam Levy Brühl'a grāmatā *L'âme primitive* c X.

Bieži mirušie, it īpaši pirmajās dienās pēc nāves, parādās dažādu dzīvnieku veidā. Ļaudis stāstīja par kādu aligatoru, kas nāca no jūras kādā Floridas ciemā un tur uzvedās kā savās mājās. Ļaudis sauca to tā vīra vārdā, kura gars esot iemiesojies aligatorā. Ja kāda ķirzaka ienāca tādā mājā, kur nesen bija kāds miris, tad ķirzakas veidā rādījās savās mājās mirušais.

Holandietis Ridels stāsta, ka uz dažām salām senču garus „nitu“ godina kā sarga garus. Kad viņus piesauc, tad tie nāk pa caurumu jumtā un ņem uz kādu laiku mājas vietu galvas kausos un koka tēlos, kas šim nolūkam pagatavoti un nostādīti mājas augšā, lai saņemtu ziedojumus un sniegtu mājas iedzīvotājiem palīdzību. Šie gari var pārvērsties putnos, cūkās, bruņurupučos, krokodiļos un papagajos (L.-Br. 366. lpp.).

Nagasi nedrīkst nokaut mājā, kur kāds miris, nevienas dzīvas radības, lai kāda viņa būdama, līdz mirušais būs iegājis miroņu valstī, baidīdamies, ka nokautais dzīvnieks var būt pats mirušais, kas pieņēmis tik dzīvnieka veidu. (369. lpp.). Viņiem tas neizliekas nemaz savādi, ka tas pats indivīds var rādīties dažādos veidos — te kā cilvēks, te kā tauriņš vai māriņa. Šī esamība daudzos veidos (multi-présence) viņus nemaz neuztrauc.

Āfrikā, pie bantu tautām mirušais visvairāk rādas čūskas veidā. Pie viņiem ir nosaukums i- hlozi, kas nozīmējot mirušā cilvēka garu (369. lpp.), kas tādos gadījumos, ja tam vajadzīgs rādīties cilvēkiem redzamā veidā, pieņem čūskas izskatu. Atstāsim pie malas dvēseles jēdzienu, jo kafriem priekš misionāru ierašanās nebija nekāda dvēseles jēdziena. Tā tad mēs nedrīkstētu teikt, ka mirušā dvēsele ir iegājusi čūskā, bet jāsaka, ka čūska ir pats mirušais sencis (l'encêtre), abi iztaisa vienu vienību. Viens pēc nāves pārvēršas nekaitīgā tārpa, otrs nāvīgā — indīgā čūskā. Šos tārpus pazīst par cilvēkiem tad, kad tie ieiet dzīvojamā telpā. Tārpi — cilvēki nenāk pa durvēm, neķer peles un neēd tās. Kad cilvēks ir apglabāts un kad tārps jeb čūska ir redzēts uz kapa, tad gaida viņa ierašanos mirušā dzīvoklī. Ja tas tomēr nenāk, tad atsauc burvi, un tas kauj upurim āzi. Ja tagad ierodas kāda čūska un paliek dzīvoklī, tad to uzskata un sauc par mājas čūsku (le serpent domestique vai l'itongo de la maison). Tā ir čūska, kuru gaida, tas ir pats mirušais, kuram nes ziedus un kuru ielūdz nākt.

Čūska un mironis ir viena būte. Misionārs Vangemans saka, ja kāda cilts maina dzīves vietu un jaunajā dzīvoklī neredz čūsku, tad viņi domā, ka tā palikusi vecajā dzīves vietā. Tad tie dodas atpakaļ un izdara tur visādas burvības, lai pārvestu „itongo“, t. i. mirušo čūskas veidā uz jauno dzīves vietu, tāpat kā krievi pārved mājas garu jaunajā mājā.

Zulusi nesaka, ka mirušā gars pāriet uz dzīvnieku, jo viņiem nav vēl sajēgas par garu vai par dvēseli. Viņi mēdz teikt: „Cilvēki pārvēršas par čūskām“ (Les hommes se transforment en serpents). Ieraugot čūsku, viņi saka: Re, cilvēks!

Kad kādu dienu misionārs Šreders nosita čūsku, kāds kafrs to apvainoja, ka viņš nositis viņa vectēvu. Viņi tic, ka mirušie senči apmeklē dzīvos čūskas izskatā.

Austrumāfrika nenonāvē čūsku, kas ienāk sādžā, bet nes viņai pienu, jo to tur par labu zīmi, kas veicina lopu vairošanos (favorisant la multiplication du bétail). Šādi uzskati ir visām bantu ciltīm. Arī latvieši sauc čūsku un līdz ar to Māriņu un Laimiņu par piena māti.

Pie akambiem mirušie vecāki ņem mājas vietu milzu čūskā — pitonā. Tamdēļ pitonus nenogalina, atrodot tos sādžu tuvumā. (378. lpp.). Bet mežā tos bez vilcināšanās nonāvē. Tie pitoni, kas ienāk sādžā, izrādot sevišķu interesi par sādžas iedzīvotājiem. Iedzīvotāji pārliecināti, ka mirušais tik gadijumā uz laiku pārvērsas čūskā, lai apmeklētu savus piederīgos šai zemē.

Kādā misionāru nometnē nāca katru vakaru meža kaķis, kuram pasvieda drusku barības. Iedzīvotāji bija pārliecināti, ka tas esot viens no viņu nelaiķa senčiem, un viņi sauca pat viņu vārdā.

Kad pie Tonga — nēģeriem mirušie vecāki apmeklēja savus agrākos mājokļus, tie ieradās čūsku, tīģeru, lauvu, krokodiļu, izskatā un darija dzīvajiem zināmu, ko viņi no tiem vēlejas, vai arī sodija tos par pārkāpumiem. Tamdēļ arī čūskām atļauj uzturēties būdīnās, un ja kāds tās nosit, tad ir lielas vainas, tamdēļ ka tas ir smags noziegums.

Tā mums pilnīgi noskaidrojas arī latviešu uzskati par čūsku. Es jau plaši aprādiju savā pētījumā par „Senlatviešu Māru“ tāds pašus uzskatus par čūsku latviešu folklorā. Šis raksts iespiests Izgl. Min. Mēnešrakstā, 1938. g. 7.—9. num. Tur es arī iztīrāju plašus materiālus par čūsku kultu pie latviešiem un nācu pie gala rezultātiem, ka čūsku kults stāv sakarā ar uzskatiem par cilvēka dvēseli, kas pilnīgi līdzīgi šie apskatīto primitīvo tautu uzskatiem. Pie latviešiem gan vairāk attīstīts uzskats, ka čūska ir kā dzīvā cilvēka dubultnieks. Ja to nosit, tad attiecīgam cilvēkam jāmirst (sal. Senlatv. Māra, 20. lpp.). Bet šo čūsku mēs varētu uzskatīt arī par cilvēka

sargagaru, jo pēc mūsu senču domām viņu barība, veselība un māju svētība atkarājosies no šiem mūdzīem. (Tragillus Arnkiel — Der uhralten Mitternächtischen Völker Leben. (Hamburg, 1702, 36. lpp.). Hüpelis raksta savās Topographische Nachrichten I, 151. lpp.) par latviešiem: Laima esot dzemdētāju dieviete un māte un vispārīgi bērnu dieviete, kas pazīstama ar vairākiem vārdiem. Starp citu to saucot par „Piena māti“. Par „Piena mātēm“ viņi uzskatot arī mājas čūskas, kuras tie rūpīgi ar pienu barojot. Līdz šiem laikiem ir dažās mājās, it īpaši vienkāršā tautā, uzglabājusies paraša, ka mājas čūskas nedrīkst aizdzīt.“

To pašu redzējām pie primitīvajām tautām, kur čūska reprezentējas senča gara lomā, ir sarga gars un rūpējas sevišķi par lopiem. Kā Skandināvijas sarga gari dzīvo zem kūts sliekšņa, turpat atrodam latv. Māriņu un Laimiņu. Māriņa minēta kā čūska, kas guļ zem kūts sliekšņa, bet par Laimiņu tautas dziesma saka:

B. D. 2505: Nāc ārā, Jāņu māte,
Es tev teikšu govu Laimi;
Laidarā apakš sliekšņa,
Tur guļ tava govu Laime. (Talsos.)

Te zem sliekšņa guļ Laime, droši vien kā čūska, kā to mēs, par Māriņu runājot, vairākkārt redzējām. Govju Laima guļ kā melna vabolīte zem sliekšņa vai zem silītes, 29173, 32449, 32501, vai melna (zila) čūska, 32446, var. Tr. 387, 481. Salīdzinājums, ka Laima guļ kā melna vabolīte zem sliekšņa, ir gan saprotams tādejādi, ka L. pieņēmusi čūskas izskatu un atrodas savā pastāvīgajā dzīves vietā, vecā kapu vietā, bet ka viņa nav ista čūska, tā pieņēmusi tik uz laiku čūskas veidu, lai rādītos dzīvajiem, kā to mēs redzējām Levy-Brühla pētījumos par primitīva cilvēka dvēseli. Arī Laimiņa, rādīdamās dzīvajiem čūskas veidā, nav domāta kā ista čūska, viņa iemiesojies

visādā ziņā senča gars, vai runājot par tiem laikiem, kad primitīvajam cilvēkam vēl nebija ne jausmas par dvēseli, kurš jēdziens ir radies daudz vēlākos laikos, kad kultūra bija sasniegusi jau diezgan augstu pakāpi, pats mirušais jeb mironis pieņēma čūskas izskatu. Kamdēļ tieši čūskas izskatu, to esmu raudzījis izskaidrot savā pētījumā par „Senlatviešu Māru”. Čūska ir kā dvēseles dzīvnieks pazīstama visā pasaulē. Kur vien griežamies, mēs atrodam bagātīgus materiālus par čūsku, un visos mēs atrodam čūskas sakaru ar cilvēka dvēseli.

Čūska nāk no apakšzemes, no turienes, kur uzturas mirušo dvēseles; tā stāv sakarā ar noslēpumainajiem zemes spēkiem. Čūskai sakars ar cilvēka dvēseli, viņa ir pat tā pati dvēsele, kas parādas tik dažādos veidos. Tā saistīta ar Zemes māti un tās gariem. Čūska pazūd alās un zemes plaisās, no kurienes tā atkal negaidot izlien. Viņa ir pats zemes gars, tamdēļ to nedrīkst nosist.

(Aizrādu uz Kūstera — Die Schlange in der griechischen Kunst und Religion, 1913.)

Laimiņa rādas arī kā vista. Šeftelevičs aizrāda, ka Palestīnas senās tautas uzskatīja vistu par dvēseles dzīvnieku.

Arī Laimiņa parādas uz jumta vistas veidā.

- B. 1105. Es redzēju melnu vistu,
Pirts jumtiņu laipojoti,
Tā nebija melna vista,
Tā sieviņu mīlā Laima.
- B. 32446. 1. var., lasam vēl, ka
Balta vista ieteceja
Manā govu laidarā.
Tā nebija balta vista,
Tā bij mana govu Laimē.

5. Laimiņa kokos un avotos

Uzskati, ka mirušā gars pāriet dzīvniekos un dzīvo tālak, ir tālu izplatīti. Mēs tos atrodam visā pasaulē. Dvēseles jēdziens, kā patstāvīga būte, nav vēl attīstījies. Dvēselei vajag kaut kur iemiesoties. Ļoti bieži dvēseles mīteklis pēc nāves ir kāds dzīvnieks. Lielu, varenu vīru vai vadoņu gars pāriet stīproš, varenos dzīvniekos. Pašslepkavas pāriet pūces un citos naktsputnos. Borneo salā dzīvo krokodiļos vectēvu jeb senču gari. Tā izskaidrojami pie daudzām tautām atrodami senču tēli. To uzdevums ir uzņemt, vismazākais uz kādu laiku, mirušo senču garus. Šiem tēliem nes ziedus un atvilina no kapa garu, kas tad uzturas telā kā mājas sargagars, kas īstenībā ir pirmā mājas cēlēja gars. Tā Timorsalā senču gari ir mājas sargagari. Gars var ņemt mājas vietu arī kādā cilvēkā, kādā bērņā un pavadīt to visu mūžu kā viņa apsargātājs. Luconā bērņi dabū pat mirušā vārdu, jo mirušais tos vienmēr apsargā. Dažās Indonēzijas salās mirušo gari uzturas kokos. (Sal. H. Berkusky — Totengeister u. Ahnenkult in Indonesien, Arch. f. R. 1915.) Filipīnu salu iedzīvotāji tic, ka viņu senču dvēseles dzīvo zinamos kokos. Pie ignorotiem katram ciemam ir svēts koks, kurā uzturas mirušo senču dvēseles. Ķīnā stāda kokus uz kapiem. Dienvidāfrikā kapi ir svēta vieta, kur nedrīkst cirst nevienu koku. (Frazer — Der goldene Zweig, 161—233.) Frēzeram sakrāts daudz materiālu par svētiem kokiem.

Mirušus glabāja vēlākos laikos ārpus mājas, it sevišķi mežos zem kokiem. In lucis habitant manes piorum. (Servius, Aen. 3, 302. Tas ir: Bīrzes dzīvo dievbijīgo gari.) Koku kults ir izplatīts visās pasaules zemēs pie visām tautām. Mirušos glabāja mežos zem kokiem. No zemes iekšienes nāk avoti, visādas zaļes un koki. Arī cilvēks nāk no zemes un iet atpakaļ pie zemes. Cicerons saka: „et recidunt in terras et oriuntur e terris“. Ja nu cilvēkus glabāja mežos zem

kokiem, tad cilvēka dvēsele pārgāja kokos. Tos uzskatīja par svētiem, un koku kults bija attīstīts kā pie prūšiem, tā pie leišiem un latviešiem. Mācītāji apkaroja pat vēl 19. gadsimtenī tautas parašu glabāt mirušos mežos un birzēs.

Bregžis izdevis izvilkumus no baznīcu revīziju protokoliem, un tur mēs pastāvīgi atrodam sūdzības, ka liķi glabāti mežos, kas neklājas kristīgiem cilvēkiem. Pirmā baznīca bija mežs, birze. Tur vecajās kapu vietās bija celti altāri, uz kuriem cilvēki ziedoja saviem dieviem. No zemes apakšas gari izsūta un audzē kokus, mežus un labību laukus, tas ir viņu uzdevums. Mēs atrodam pie visām pirmatnējām tautām ticību, ka mirušo gari dod auglīgus un neauglīgus gadus.

Bregža izdotos revīziju aktos par vislielāko draudzes netikumumu izvēršas miroņu aprakšana nesvētītās vietās: birzēs un mežos. Tā tas bijis 17. gadsimtenī un arī vēlāk.

Tā mēs lasām 10. lpp.: Kokenhusen, d. 5. marty 1640, vizitācijas komisijas stereotipu jautājumu: Ob sie auch die todten auserhalb den Kirchof und ohne christliche Ceremonien begraben?

Un atbilde parasti skaņ: begraben sie in die busche und wälde, t. i. tie aprok miroņus krūmos un mežos.

Lenca sprediķu grāmatā 1764. gadā 1094. lpp. lasam: Vai tad nu jums elkadievīgiem, kas jūs... vēl sevišķīgas birzes, Baznīcas, Avotus un kapus par svētām vietām turat, kurās jūs tiem elkadieviem upurējat. 1574. lpp.: Tāpat pieklājas, ka katrs savu mironi godīgi aprok baznīcas dārzā, un to ne kā lopu aizmet... Jūs tos ežās, mežos un purvos paslepeni aizvelkat.

Vārdu „elks“ atvasina no leišu „elkas“ — birze.

Tā tas bijis pat 19. gadsimtenī. Biržu mācītājs Lundbergs raksta Latviešu Avīzēs par Biržu draudzi, ka draudzes locekļi savus mirušos bieži neaprokot svētītās kapsētās, bet mežos.

Un 19. gadusimtenī iznākušajā „Latviešu ļaužu draugā“ mēs 1836. un 1837. gada gājumā atrodam vairākos numuros ļoti plašas ziņas par „Mājas kungiem“. Tā 1836. gada 21. lpp. ziņo no Ērgemes par mācītāja cīņu ar elkadiem. Tur esot cienjami elka dievi, ko saucot par mājas kungiem. Šiem ir mājas vieta kādā vecā kokā vai vecā krāsmatā, sētmalē vai kādā akminī uz lauka. Šās vietas ir cienjamas saimniekam, un cits nedrīkstēja pieiet klāt. Vienīgi pats saimnieks savādās dienās tur mielo savus elkadiem, upurus nesdams.

8. maija numurā ziņo no Ērgemes, ka mācītājs liek nocirst vecu ābeli, tamdēļ ka tā no veciem laikiem mājas kungam bijusi par svētu dzīves vietu. 13. maija numurā lasam, ka ļaudis baidījušies nocirst svētos kokus, jo mājas kungs uzturot cilvēkus, lopus un zirgus pie veselības un audzējot dārza auglus.

Rancēniešos vecos laikos tads paradums: Saimnieks Jāņu rītā ņēmis eļļas kannu, sieru, sviestu un karašu un nesis pie kāda koka, kas tam bijis ieņēmts dieviņa mielošanai un visu nešļavu nolīcis pie koka saknēm (F. 145, 1205).

Tur gan Laimiņa nav minēta, bet runā tik par Mājas kungu, kas ir viriešu kārtas būte. Tomēr mēs saprotam, ka arī sieviešu kārtas būte varēja tāpat iemiesoties zinamos kokos. Latviešiem ir daudz svētu koku, kuriem nes ziedus. Kā redzējam no „Latv. ļaužu drauga“ ziņojumiem, tad gandrīz katrā mājā, bet agrākos laikos droši katrām mājām bija kāds svēts koks vai svēta birze, kur ziedoja dieviņam. Katra kulta nozīme ir stāties sakarā ar dievību un raudzīt to iespaidot sev par labu, dot solījumus, glaimot, dot dāvanas, pagatavot mielastu, lai tik remdētu dieviņa dusmas un nodibinātu sakarus ar to. Dievu godināšana ir ģintas vai ģimenes galvas darīšana, bet arī valsts ir te ieinteresēta.

Mēdz ziedot pie svētiem kokiem. Vārda „svēts“ nozīme mūs var pa daļai maldināt. Griekīski šo vārdu

tulko ar „Hieròs“ un latīņu valodā sacer. Svēts ir tas, kas pieder dievam. Upura dzīvnieks ir grieķiem hieròs, tamdēļ ka tas lemts dieviem; priesteri un ķēniņu mēs varētu apzīmēt ar tādu pašu vārdu.

Hierā nūzos — svētā slimība, ko uzsūta dievi, kas ir pārdabīga, mūsu prātam nesaprotama. Svēts koks nav dievība, bet viņš pieder dievībai kā dzīvoklis, tas ir tādā ziņā dieva īpašums. Svētais avots nav dievība, bet tur uzturas dievība, un to sūta no apakšzemes kāda dievība. Apakšzemes mīt mirušo gari, tie veicina auglību, no tiem atkarājas visu stādu augšana un izdošanās. Rumba saka par Māru, ka tā esot dievība, kas daiņās saukta par svētu. Šis jēdziens esot aizgūts no krieviem, no kuriem latvieši dabūjuši kristīgu ticību. Tā tad pirms tam šī jēdziena latviešu valodā neesot bijis. Bet svēts attiecinams nevien uz Māru, kuru Rumba, līdz ar Šmitu un Adamoviču tur par svēto Mariju, bet bieži arī uz tādām lietām, kam ar kristīgo ticību nav ne mazākā sakara, un šī nozīme, kā rādas, bija gan pirmatnējā. Mazo kukainīti sauc par „svēto“ Māriņu, jeb Laimes gotiņu. Mārrutku jeb mērrutku sauc arī par svēto rutku, ķiploku par svēteni, stārku par svēteli.

Vārdam „svēts“ ir arī pie mums tāda pat nozīme, kā romiešiem vārdam sacer. Tāds priekšmets, kam šis vārds dots, ir neaizkarams, tabu jeb ar latīņu vārdu sacer, sacrosanctus. Kas ir sacer? Sacer ir priekšmets, kas kādai dievībai nodots vai nolemts. Piem., mensis sacer manibus — veļiem ziedots mēnesis, sacer mons. Arī pazemes dieviem nolādēts, Passio sacra, svētā kaite, krītamā kaite, ignis sacer — svētā uguns — roze.

Svētainis ir stārķis Kursišos un Rūjenē, Stendera vārdn. atrodam: „svētas dusmas, svēti lasti, svēts nazis, svēts kodums. L.-P. saka, VII, 1273. lpp. svēta čūska. Tad vēl lieto — svētas meitas, svēta uguns“. Endzelīns piezīmē vārdnīcā, ka svēts pārņemts no krieviem, bet krievi nelieto šo vārdu

tādā nozīmē. Latv valodā šie nosaukumi īpatnēji. Svēts pazīstams arī prūšiem un leišiem.

Dievību mēs varam atrast daudz un dažādās vietās vienā laikā, to franču pētnieks Levy Brühls nosauc ar vārdu „multiprésence“. Pie mums Laimiņas uzturēšanās vietas ir gan zem sliekšņa, zem vai pie ugunskura, pašā ugunskurā, aizkrāsnē, bet arī vasarā puķu dārziņā, vai kādā kokā.

B. D. 18594. Kur, Laimiņa, tu stāvēji,
Kad es gāju tautiņās?
Vidū, brāļa pagalmā,
Vermelišu krūmiņā.

Variantos lasam:

Stāvej' brāļa sētmalē,
Krūzmāteru ceriņā,
Vībotnišu ceriņā,
Zem rozīšu lapiņām,
Pī bazņeicas jezupuņu kriumiņā.

Laimiņa bieži sēd liepiņā vai vītola, tō pašu lasam arī par Dieviņu:

Kur, Dieviņ, tu stāvēji,
Kad es tevi neredzēju?
Vidū, sētas pagalmā,
Vībotnišu ceriņā. (A. M. 1855.)

Laima stāv tuvās attiecībās ar kokiem.

1199. Liec, Laimiņa, man mūžiņu,
Liec liepā, ābelē:
Kā liepai man izaugt,
Kā ābelei noziedēt.

2242. Kupla liepa uzaugusi
Manā govu laidarā;
Tā nebija kupla liepa,
Tā bij mana govu Laime.

Saprotama top t. dz.:

Es pie ābeles pieķeros
Kā pie savas māmuliņas.

Laimiņa te, zinams, nav pati liepa, viņa tikai iemiesojusies liepā.

3880. Laima sēd ābelē,
Bārenīte pazārē;
Sēd, Laimīte, liepiņā,
Tad es iešu tautiņās.

Jaunā sieva ziedo sava vīra mājā gan ugunkuram, krāsnei, sliksnim, akai, gan arī pirts takai un pirtij. Ziedu saņēmēja ir visādā ziņā Laimiņa, jo viņai pieder pirts ar vīsu pirts taku. Viņa uzturas arī kokos, kas tur aug. Tur sieva grūtajā stundiņā apķer šos Laimas kokus, kas aug pie pirts vai pie pirts takas:

B. D. 1084. Liepa auga pirts priekšā,
Zari lika pirtiņā;
Tur sievām pieķerties
Grūtajā stundiņā.

Vai: Grezni auga ābelīte
Pirtes taka maliņā;
Tur pieķērās ligaviņa
Grūtajās dienīņās.

Vai: Audzin', Dieviņ, kuplas liepas
Pirtes ceļa maliņā:
Sieviņām pieķerties
Grūtajās dienīņās.

To pašu mēs redzam pie zviedriem (Frazer, Der goldene Zweig 175. lpp.) un Afrīkā. Sievietes grūtajā stundiņā apkāmpj svēto koku, kas ir parastī liepa, osis vai goba. Šo svēto koku nedrīkst nocirst, tur dzīvo sargagars. Citur sieva nometas pie ugunskura.

Jānos pinam vainagus un liekam tos galvā, liekam zāles uz galda un uz tām ēdienus. Jānos plūcam Jāņu zāles un lietojam tās cauru gadu, tās ar savu pārdabīgo spēku dara mūs un lopiņus veselus cauru gadu. It īpaši Jāņu vakarā nāk apakšzemes spēki augšā, visa daba ir pilna šo spēku. Un arī Laimiņa nāk pie cilvēkiem un apstaigā laukus, iespaidodama

to auglību ar apakšzemes noslēpumainajiem spēkiem. Leiši svīnēja 24. jūnijā Laimai par godu svētkus zem liela koka. (Veckenstedt I. 162. lpp.) Katrs redzēja, ka no auglīgās zemes klēpja nāk koki un zāle un visi lauku augļi, un nāca pie pārliecības, ka apakšā visu pārvalda un vada viena zemes dievība, kas uzņem pie sevis arī mirušos, kuņus tā glabā zemes klēpī. Viņa ir arī Veļu māte. Šī zemes auglība ir arī cilvēkus radījusi. Visu māte zeme ir visas auglības devēja un zemkopības sargātāja. Pavisam apakšā darbojas mirušo dvēseles. Tur darbojas noslēpumaini spēki, no kuriem cilvēks jūt šausmas kā no kapa un iznīcības. Bet no turienes nāk atkal jaunas cilvēka dvēseles un tad atkal atgriežas pie zemes. Šīs garīgās būtes ir līdzīgi visiem dēmoniem bipolaras. Tās izdala gan svētību, gan atnes' postu zemes virsū. Ir mūžīga dzīvības jeb dzimšanas un nāves riņķošana virs zemes, ko Diterichs nosauc par „Kreislauf der Geburten“. Zemei pieder visi — veci un jauni. Katrs stāds nāk no zemes, tam ir sakars ar apakšzemes dievību. Pirmās svētnīcas bija koku birzēs, zem kokiem atradās pirmie altāri, kur ziedoja apakšzemes dieviem. Mežos zem kokiem glabāja mirušos.

L. Wenigers saka savā „Altgriechischer Baumkulturs“ (1919.): „Ticība, ka no apakšzemes iemītniekiem stādi tiek uzaudzināti un apgaroti, nav atrodama vienīgi pie grieķiem. Mirušo gari dzīvo kapos un parādas to tuvumā. Tamdēļ dēstija ap kapu kokus. Lai iepriecinātu mirušo dvēseles, stādīja ap kapu veselās birzes. Mirušie apmetās uz koku lapām un iemiesojās pašos kokos“. Ar koku sakarā stāv avots. Koks nāk no zemes apakšas, tāpat izverd no zemes iekšas avots. Romiešiem bija dienas, kad viņi mēdza teikt „mundus patet“, t. i. pasaule ir atvērusies. Tādās dienās nāca pazemes gari augšā pie dzīvajiem un apmeklēja tos savos agrākajos dzīvokļos. No zemes dziļumiem nāk arī avoti, tie zina, kas mirstīgajiem noslēpts. Kas no šiem svētajiem avotiem dzer, tas

zina noslēpumus, jo avotiem ir sakars ar apakšzemes iemītniekiem — gariem. Pie avotiem vai avotos dzīvo nimfas, kas arī stāv sakarā ar pazemes iedzīvotājiem, un mūsu avotos mazgājas trīs baltas mazgājas.

B. D. 5036. Man pazuda māmuliņa,
Rītā ganu vadīdama.
Teku šurpu, tek tu turpu,
Māmuliņi meklēdams.
Avotiņa lejiņā
Atrod baltas velētājas.
Viena bija mīļa Māra,
Otra mana māmuliņa...

Variantos lasam:

3. Velej baltas velētājas.
10. Trīs jumpravas velējās.
11. Trīs jumpravas mazgājās.

3346. dziesmā stāv: Trīs Laimiņas mazgājās.

3949. Birzes vidū ieraudzīju
Divas baltas mazgātājas.
Viena mana māte bija,
Otra mana mīļa Laima.

Skaidra aina mums atklājas, lasot šo dziesmiņu. Meitenei māte mirusi, tā iet to meklēt un atrod viņu pie avota. Mēs jau zinām, kāda nozīme avotam. Tē ir ieeja pazemē un izeja no pazemes. Mirušā māte ir iznākusi no pazemes kopā ar Veļu māti Laimiņu un mazgājas avota ūdenī. Mēs atrodam variantos gan 2, gan trīs mazgātājas vai velētājas, kas ir pazemes iedzīvotājas. Zīmīgi ir, ka Laimiņa klāt aicina, bet māte prom sūta, jo viņa grib savu bērnu pasargāt no nāves. Abas vai visas trīs velētājas ir baltas. Par baltajām sievietēm jau agrāk izteicos rakstā par „Senlatviešu Māru“. Tur mēs nācām pie slēdziena, ka baltās sievietes, kas īpaši plaši izplatītas vācu folklorā, ir miroņu valsts iedzīvotājas, un pie tām pieder šoreiz arī māmiņa, kas pazudusi, t. i. aizgājusi viņa

saulē, un arī Laimiņa, kas reizē ir arī Veļu māte. Bieži gadas sastapt 3 Māriņas vai 3 Laimiņas. To es izskaidroju ar to, ka pie daudzām tautām parasti atmin tik triju paaudžu mirušos. Kas agrāk miris, to aizmirst, tas saplūst ar lielo veļu baru, tas izzudis no atmiņas. Laimiņai bez Veļu mātes funkcijām ir vēl citas, bet par to vēlāk. Minēta rakstā par Māriņu iztirzāju vienu svarīgu jautājumu. Tas bija jautājums par ceturtdienas vakaru, kuru tur par Māriņas vai Laimiņas dzimšanas laiku. Es jo plaši apskatīju šo jautājumu un nepārprotami pierādīju, ka ceturtdienas vakars ir garu vakars. Mirušo gari nāk pie dzīvajiem ciemā. Tad nedrīkst strādāt, it īpaši tādus darbus, kas varētu gariņus traucēt. Tad vajag istabai būt uzpostai, lai Māriņa, bet blakus Māriņai stāv arī Laimiņa, varētu netraucēta pastaigāties un papriecāties. Laimiņa nāk bieži vakaros, un viņa jāsagaida, izslaukot istabu vai arī noliekot ēdienu galdā. Viņai nav jāmerī garš ceļš, viņa dzīvo turpat zem sliekšņa, zem grīdas, pavārdā vai aizkrāsnē. Tamdēļ arī Laimiņa tik bieži apmeklē dzīvos, un to viņa izdara visvairāk ceturtdienas vakaros.

6. Laima — cilvēka sargagars

Pie primitīvām tautām nav atsevišķam individam tāda nozīme, kā ģintai jeb klānam (le groupe, clan ou Sippe). Nāvē negroza neko sociālā kopdzīvē, kam ir gandrīz organisks raksturs. Individam nav jāprasa, kas viņš būs viņā saulē, klāns eksistē tur tāpat kā te. Sakot, ka cilvēks mirst, jāsaprot, ka viņš ieņems pienācīgu vietu klāna mirušo locekļu starpā. Par sodu un atmaksu vēl nevar būt runa, katrs ieiet savā ģintā jeb klānā. Precētas sievas atgriežas savā pirmatnējā ģintā un nevis vīra ģintā. Ja kādreiz kristītos apraka kristīgo kapos, tad tomēr pēc kāda laika piederīgie lūdza, lai mirušos pārnēs viņu ģintas jeb klāna kapos.

Klāns ir dabiska cilvēku savstarpējas palīdzības grupa, kas ietver sevī kā dzīvos, tā arī mirušos. Tikt šķirtam no savas ģintas uzskata par lielāko sodu. Lielākais ļaunums ir bērnu trūkums. Katrs indivīds ir no pēcnācējiem atkarīgs viņā saulē. Kas izpildīs mirušo kultu, kas nesis ziedus mirušajiem, ja nebūs bērnu, kas rūpēsies par to, baros un dzirdīs to. Tas viss ir tāpat vajadzīgs viņā saulē, kā te. Mirušais nav miris; viņš dzird, jūt, redz, domā par dzīvajiem un soda tos. Ja hereru cilts vīrs saka otram: „Dievs, t. i. mans sencis ir liecinieks, es viņam sudzēšos“, tad otrs ir droši pārliecināts, ka tas notiks.

Mirušais jūt badu, slāpes un aukstumu. Ja viņu nebaros un nesildīs, tad viņš briesmīgi cieš un atriebsies savas ģintas dzīvajiem par savām ciešanām. Ašantiem klāna izbeigšanās lielākā nelaime, tamdēļ katram jā rūpējas, lai tam būtu ģimene ar bērniem. Garu pasaulē mirušie arvienu interesējas par dzīvajiem, tik gan ne par visiem, bet vienīgi par sava klāna dzīvajiem locekļiem, jo vienīgi tiem viņi izdara pakalpojumus, un vienīgi no tiem viņi saņem ziedus.

Ja mirušais netiks kārtīgi apglabāts, ja viņam neparādīs vajadzīgo cieņu, tad viņa ģintas piederīgie tur viņā saulē to nicinās, izslēgs no savas sabiedrības. Pie batakjiem mirušie dzīvo ģimenēs un ģintās. Bezbērnu indivīds ieņem kopā ar vergiem pēdējo pakāpi.

Rietumāfrikā apiētas ar bezbērnu vīrieti vai sievieti kā ar bērniem, kuru likus vienkārši izmet krūmos. Dzīvot vienam apakšzemē ir briesmīgi. Tamdēļ svin veļu kāzas. Ja miris neprecēts vīrietis, tad sameklē neprecētu mirušu sievieti un svin kāzas. Viens no viņiem var pāt būt dzīvs. Viņā saulē mirušais dzīvo kopā ar savas ģintas mirušajiem locekļiem, bet viņš nebeidz interesēties par tiem, kas vēl dzīvo virszemē.

Visas dzīves svarīgākajos gadījumos viņš ņem daļību to priekos un bēdās, un cilvēki griežas svarīgos

gadījumos pie mirušajiem un grib uzzināt viņu domas un dabūt no viņiem mierinājumu. Latvieši ielūdz mirušos vecākus kāzas. K. Petersons stāsta savā rakstā „Latviešu kāzas“, ka Raņķos pastāv pie dažiem dievbijīgiem cilvēkiem ieradums zināmās reizēs nostaigāt uz kapiem, un piegrabinot pie krusta, mirušajiem vecākiem izstāstīt savu dzīvi. (R. L. B. Rakst. kr. 16, 65. lpp.) Tā attistas sargagari, kas apsargā nevien atsevišķas ģimenes, bet arī klānus jeb ģintas un pat ciltis, bet sargagars var būt arī atsevišķam indi-vidam.

Levi-Brūls (Levy-Brühl) ir savācis tik interesantus faktus no primitīvo tautu dzīves un uzskatiem, ka turu par vajadzīgu ar tiem tuvāk iepazīties. Tie mums dažā labā ziņā palīdzēs izprast Laimiņu un viņas dabu.

(L.-Br. l'âme primitive 402.—420. lpp.) Pie Arandas cilts mironis vai viņa gars atgriežas melnā mākonī un ieiet uz kādu laiku savā dēlā vai mazdēlā, lai palīdzētu viņam augt.

410. lpp. lasam: „Gars paliek pie kapa, līdz klānā dzimst kāds bērns, kas piedzimst vājš miesās un garā. Viņš visās lietās ir neveikls un nepiedzīvojis. Vajag piedzīvojuša gara, kas to vadītu, kas būtu gudrāks par muļķa bērnu. Tagad bērnu, kad viņam ir tāds palīgs, uzskata par gudrāko ģimenē, jo viņā mājā mirušā gars. Tā tad pret bērnu nevar izturēties stingri. Tāpēc vecāki atļauj meitenei visādas nerātības un sauc to par māti, jo vajag izpatikt sargagaram. Cilvēks sastāv no ķermeņa, dvēseles un vārda (atka). Šis atka ir sargagars, bērna sargeņģelis, kā teiktu kristīgais (le génie tutélaire), t. i., citiem vārdiem, sencis, kas atkal viņā iemiesojies (réincarné). Ja vārds izrādas par nederīgu, tad pārmaina to, katrs dzimušais dabū mirušā garu par sargu. Viena mirušā gars var iemiesoties vairākos, bet katram ir sava dvēsele. Atka ir tē bērņā iekšā, te viņa tuvumā, bet dažreiz pat tālu projām.

Berns, kas dzimst pēc kāda nāves, dabū viņa vārdu un reprezentē to svētkos, kas tiek svinēti mirušajam par godu. Viņu starpā ir participācija. Svētkos nāk mirušie un salasas ugunskurā vai zem gridas. Tad tie ieiet savos vārda brāļos (homonymes). Tas parasts, un tādi uzskati ir Bēringa jūras šauruma eskimosiem.

D. Amerikas abiponi baidas pat bārt savus bērnus.

433. lpp. Tā tad kādā cilvēkā sargagars jeb ģenijs ir gars, kas viņā iemiesojies (réincarné). Šis gars atrodas jeb uzturas viņā un ārpus viņa un vada to visā viņa dzīvē. Viņš dod labklājību un bagātību, bet arī labu slavu, reputāciju. Baila cilts domā, ka šis sargagars ir mirušais sencis, kas viņā atkal iemiesojies. (Rietumafrikā.)

Pie mums jaunekļi tiek iesvētīti, ar ko viņus uzņem kristīgā draudzē kā pilntiesīgus locekļus. Tāpat pie primitīvajām tautām ir svētki, kurus sauc par iniciācijas svētkiem un kuru nolūks ir vienot dzīvos ar mirušiem. Nav mums iespējams te šos svētkus tuvāk aprakstīt. Ar viņu palīdzību rodas jo ciešas saites starp dzīviem un mirušiem. Mirušie dzīvo ar savas ģintas locekļiem, kas dzimst. Lai gan tie dzīvo debesīs vai zem zemes, tomēr tie dzīvo tai pašā laikā bērnos, ka tos nevar pat šķirt. Katrs indivīds ir viņš pats, bet reizē arī sencis, kas viņā iedzimis, viņā atdzīvojas. Brīnišķīga ir dzīvo un mirušo simbioze jeb sadzīve. Sargagara attīstību mēs varētu izsekot pie daudzām dažādām tautām. Uzzīmēšu vēl tik dažus piemērus: kādas ģimenes nomirušo dvēseles uzskata par šīs ģimenes sarga un mājas gariem, un tās var gadījumā ņemt mājas vietu kaut kurā ģimenes locekli. Tāpat katrai ģintai ir savs sargagars, kas ir varbūt varens senča gars bijis. (Hambruch — Die religiösen Anschauungen v. Nauru, Arch. f. R. 1931.)

Br. Gutmans (Dichten zu Denken der Dschagganeger 1909) stāsta, ka nēģeri ziedo saviem senčiem:

tēvam, tēva tēvam un tā tēvam, ziedo šis zemes kungam, kas te pirmais plēsis lidumus, aris un sējis, ziedo arī mājaskungam, kas šo māju uzcēlis. Uguns-kurs ir mājas centrs. Gari nāk mājas biedināt un palīdzēt, visa laime nāk no viņiem.

Citur lasam: Dievi vai dievībai tuvie nemirstīgie, mūsu svētlaimīgie senči ir arī viņā saulē pilni darbīgas gādības un rūpju par saviem atstātajiem tuviniekiem. Kā materialās, tā tikumiskās dzīves pilnība ir senču dāvāna, viņu mīlestības un rūpju gādība par dzīvajiem, bet arī senčiem pašiem vajadzīgi pēcnācēju pakalpojumi un godinājumi (Kotļarevsky — Pogrebnije ob. 6 lpp.). Katrs mirušais kļūst par savas ģimenes vai cilts aizsargu. Viņš ierodas, lai dotu pamācības un palīdzētu.

Krievu tauta sauc savus senčus par родителями, t. i. dzemdētāji, vecāki. (196. lpp.) Slāvi godāja mirušos, tie redzēja viņos savus sargadīevus, mājas pēnātus, kas gādāja par dzimtas labklājību un laimi. (247. lpp.) Jo tie bija viņu dzīvības apsargātāji un viņu īpašuma un cilts interešu aizstāvji.

Kur vien griežamies, mēs redzēsim to pašu. Mirušie senči izvēršas par sargagariem un palikušo laimes nesējiem.

H. Rūhmans savā pētījumā — Opfersagen des Hausgeist- und Zwergenkultes 1939 — saka, ka pie pirmatnējām tautām visi dēmoni ir bipolāri, t. i. viņi var būt kā laimes, tā nelaiemes nesēji. Tā vācu Perchtas un Holdes jeb Holles, kas pilnīgi līdzinās mūsu Mārai jeb Laimai, ir pēc izskata nejaukas un var nodarīt daudz ļauna, bet ja viņām ziedo, tad viņas var būt arī laimes nesējas: cilvēka dzīves enerģija var tikt kāpināta. Māju gara kulta centrs ir ziedi, kurus noliek dažādās vietās, vai nu uz krāsnes vai aizkrāsne, tad viņš ir vienmēr palīdzīgs darbos un svēti laukus un lopus. Holle gādā arī par bērniem. Tos saņem no viņas akas, un viņa tos atkal pēc

nāves uzņem savā klēpī, jo reizē viņa ir Veļu māte tāpat kā mūsu Māra un Laima. Pie visām tautām veļi ir auglības devēji un gādā arī par bērniem, bet pamatnoteikums ir visur: „Viņiem jāziedo“, Bez ziediem, kā jau aizrādiju, viņi nav vis laimes neseji, bet drīzāk nelaimes uzsūtītāji. Kādu lomu spēlē mirušie somu zemnieka dzīvē, mēs skaidri redzam no A. Rantasalo savāktajiem bagātajiem materiāliem, kurus mēs atrodam plašajā izdevumā ar nosaukumu „Communications“. Tur plaši aprakstīti sējas svētki, kas nav nekāš cits, kā mirušo piemiņas svētki. Visi šie mājas jeb sargagari nes laimi un bagātību tik tad, kad par viņiem rūpējas, viņus baro un godina.

7. Laimiņas bipolarā daba

Arī Laimiņu pieskaitu tādiem pašiem gariem. No visa mūsu pētījuma izriet: viņa ne ar ko nopietni neatšķiras no Māras. Arī Laima — bipolarā būte. No vairākām tautas dziesmām mēs vēl tagad varam redzēt, ka viņa ne vienmēr laba vai „mīļa“, kā to mēdz saukt, lai gan tas tik bieži nenotiek kā ar Māru. Ar šo vārdu „mīļa“ grib viņai tāpat pielabīnāties, kā to mēs redzējam pie Māras. Šis eufemisms ir vājā cilvēka dabā. Viņš nevar cīnīties ar dēmona varu, tamdēļ nosauc to mīļiem vārdiem, lai remdētu viņa dušmas. Pirmkārt, jau Laima, līdzīgi Mārai, ir nāves dieviete jeb Veļu māte.

- IV. 2629. Pati Laima laba sieva,
Pati liela naidiniece:
Pati deva baltas dienas,
Pati lielas želas.

Nākošās dziesmiņas atgādina krievu pasaku. Zemnieks uzveļ Nelaiimei (Gore) akmeni virsū (Afanasjeva pasakas V, Nr. 34).

2703. Laudis manu Laimu teica
Ūdenī nogrimušu.
Lai tā būtu nogrimuse
Līdz ar manu grūtu mūžu.

L. T. D.

- IV. 2704. Es redzēju savu Laimi
Līdz pusei ūdenī.
Kaut tā visa noslikusi,
Grūtu mūžu nolēmusi.
2706. Es redzēju savu Laimi
Niedru poru laipojam;
Kaut varētu klāt pietapt,
Es iegrūstu ūdenī.
2710. Kaut es savu mūža Laimi
Celiņā satikusi,
Es tai krautu olu vezmu,
Ledus kalnu kāpinātu.
4365. Ai, Laimiņa, raganīņa,
Kādu mūžu man vēlēji?
Vēl nebija pusmūžiņa,
Jau noņēmi arājiņu.

B. D. 27562.

Ko Dieviņam es sariebu,
Ko savai Laimiņai?
Mans raženis augumiņis
Trūd zaļai velenai.

Ir vēl viens apstākļis, kas mums rāda Laimiņas bipolaro dabu. Ja kādā ģimenē ir gadījies nāves gadījums. Ja ir uznākusi lipīga slimība un drīz pēc tam saslimst viens pēc otra ģimenes locekļi un arī mirst, tad cilvēki, kas uzskata visas slimības kā garu sūtītas, un kas skatas uz tām kā uz personīgām būtēm, iedomājas, ka nomirējis nāk pakal savējiem, ka viņam tur vienam garlaicīgi, viņam gribētos pie sevis dabūt savas dzimtas tuvākos locekļus. Tā tad viņš nāk un ved pie sevis vienu pēc otra. Jaizlieto

visādi līdzekļi, lai tiktu no viņa vaļā. Jāierīko kaps tā, ka mironis jūtas tur kā savās mājās. Viņam mēdz dot līdzī tās lietas, kas viņam bija mīļas un apgādā to ar ēdienu un dzērienu. Ka mirušo izturēšanās pret dzīvajiem nav katrā gadījumā naidīga, norāda jau tas, ka mīrušos senos laikos bieži apraka dzīvokļos un dara to arī vēl tagad primitīvās ciltis Indonezijā. (Sal. Th. Körner — Der Totenkult und Lebensglaube bei den Völkern Ost-Indonesiens.)

Mirušie daudzreiz atgriežas savās mājās, lai papietātos un redzētu, kā tur iet, un lai palīdzētu ar darbiem un padomu, lai biedinātu un sodītu palicējus, ja tie atstājuši tēvu tikumus. Ziemas svētku masku pienākums ir raudzīties it sevišķi uz to, lai pēcnācēji nepalaižas slinkumā, nevižībā un netikumos. Nevien cilvēka izskatā viņi atgriežas, bet arī dažādu dzīvnieku veidā: kā suns, kaķis, krauklis, pūce, ķirzaka, krokodīlis, bet it sevišķi kā čūska. Tā atgriežas mūsu Māriņa — Laimiņa — arī čūskas un vistas izskatā. Ja palicēji ir kaut kā noziegušies, tad mirušie tos soda ar slimību, lopu mēri, neražu un pat ar nāvi.

Bet ir arī ļaundabīgi miroņi, kas aizgājuši piepešā nāvē un neapraktie. Viņi apskauž dzīvos, un grib tiem sagādāt tādu pašu likteni. Pie tādiem parasti pieder dzemdībās mirušas sievietes. Arī viņas nav mierā ar savu likteni, par daudz piepeši viņas aizgājušas. Daudzas tautas dod līdzī mirušajam pavadonius, vai vergus vai sievu, lai viņš nejostos tik atstāts. Pat grib viņu piemānīt, ieveldami blūķi kapā, lai viņam būtu biedrs. (Th. Körner — 138. lpp.) Tādi ļaundabīgi miroņi ir visi tie, kurus prof. Zeļeņins nosauc par „založņije“. Tie var uzsūtīt dzīvajiem visādas slimības un it sevišķi neražu.

Tūlīt pēc nāves, rādas, visi mirušie ļauni. Dzemdībās mirušas sievas nāk pakal savam bērnam, bet ja arī tas miris, tad tās nāk, lai aizvestu savu vīru pie sevis. Kōrmers stāsta, ka, ierodoties bērnam,

Kei — saliņas iedzīvotāji pārliecināti, ka mironis viņu grib dabūt pie sevis. Primitīvas tautas, redzot piepešu nāves gadījumu, meklēja vienmēr maģisku cēloni. Visvairāk mira bērni. Radās ticība, ka viņus aizved apakšzemē paši mironi, vai dēmoni — gari. Bija arī gadījumi, ka bērns saslima, bet nenomira. Viņš sakrita miesās, dabūja lielu ūdens galvu un izbāleja. Arī tas nevarēja notikt dabiskā ceļā. Celās ticība, ka dēmoni bērnu pārmainījuši.

Vācu folklorā, piemēram, mēs atrodam uzskatus, ka bērnus nolaupa mājas gari jeb apakšzemes gari (Lejasvācu Unnererdschken). To pašu varam teikt par Perchtu un Holli. (J. Lippert — Christentum, Volksglaube u. Volksbrauch, 444. lpp.) Nedēļniece dēdzina vienmēr līdz bērna kristībām uguni baidīdāmās, ka viņas bērniņš varētu pa tumsu tikt apmainīts.

Holmbergs stāsta to pašu par votjakiem. Viņu māju gars apmainā mazos, tamdēļ mēdz likt šķeres šūpuli. Pie latviešiem ir liels pulks nostāstu par pārmainītiem bērniem. Tā mironis jeb velis izzīž jaunpiedzimušajam bērnam asinis (L. P. VII, 158. lpp.). Te mironis darbojas pilnīgi tā kā dzīvs. Te mēs skaidri redzam atspoguļojamies pīrmatņējos, preanīmistiskos uzskatus.

Citā vietā velns izņem bērniņu no šūpuļa un ieliek tur savu. Dievredzis iemet velna bērnu krāsnē un atdod mātei isto bērnu. (L. P. VII, 160. lpp.) Citā vietā bērnu pārmaina velna māte, kas norāpjas no ozola. Arī Veļu māte pārmainot bērnus.

K. Petersons ir savācis diezgan bagātus materiālus par māti un bērnu („Latv. māte un bērnu). Arī Laimes jeb zemes sievas pārmainot bērnus. Pārmainītais ļoti brēcis. Te atnākuse zemes sieva (teicēja teica reiz zemes māte) un teikuse: Še, nemi tavu, tu manū nemaz nemīli, bet blāvini vien.“ Tālāk Petersons stāsta: Kadai saimniecei bijis bērns, kuru tā reiz atstājusi vienu. Bērns sacis nikuļot.

Laimes, kas dzīvojot apakš zemes, bērnu būšot pārmainījušas. (L. P. VII, 161. lpp.)

Bērnus pārmainījuši zemes ļaudis. Citur pārmaina bērnus Svētās meitas. Pārmainītais bērns esot 3 piektvakari uz sliekšņa jāper, tad viņas atņēšot nolaupīto bērnu atpakaļ. Mums zināma sliekšņa nozīme.

Reiz māte atstājuse bērnu ištabā, kur puisis guļējis slims. Iznākot no pabeņķes veca sieviņa, paņēmot atstāto bērnu un ieliekot gultā bērza klucīti un pazūdnot pabeņķē. Metuši pārmainīto bērnu krasne, tas pārvērties tad par klucīti.

Citreiz izskrieh vecene no aizkrāsnes, vai arī jumprava. Rāvejs un būdelis ir arī bērnu ļaupītāji. To pašu darā raganas, vilkači un pat rūķiši. (L. P. VII, 158.—172. lpp.)

Visi tie spēki, kas grib dabūt dzīvo cilvēka bērnu pie seviš pazemē, ir vienas sugas, lai arī tie darbotos ar dažādiem vārdiem, vai nu veļi, Veļu māte, mironi, rūķiši, vilkači, raganas vai beidzot Laimiņas, Laumas un Svētās meitas. Visas šīs pazemes būtes ilgojas pēc dzīvā cilvēka bērna. Arī Laimiņa pieder pie šīm būtēm, kas cēlušās gan no viena celma, bet vēlāk diferencējušās, sazarājušās.

Laimiņas mēs atrodam vienu vai pa trīs kopā latviešu pasākās, gan tieši ar Laimiņas vārdu, gan arī vienkārši kā vecītes. P. Šmita „Latviešu pasaku“ 5. sēj. ir pasaka par „Sniega māti“, (Vācu Frau Holle.) Pameita nonāk pazemē pie vecenītes, kas ir Laimiņa, kas labo pameitu par čaklumu un labsirdību bagātīgi apdāvina, bet isto meitu par slinkumu soda. Bārenei papriekšu jālec akā, lai nonāktu pie Laimiņas. (313. lpp.) Viņa dzīvo viņā saulē un avoti, akas, it īpaši dziļas akas ved uz turieni. Parasti dzīvo mazā būdiņā vecīte vai veca sieviņa, kuru mēs tūlīt, kaut arī tā nav vārdā saukta, pazīstam par Laimas māti. 441. lpp. Pameitai jāiet ziemas laikā uz mežu pēc zemenēm. Mazā mājiņā dzīvo vecenīte, kas meitenei iedod kastīti. Viņa esot Laimas māte,

tur laime iekšā. Beigās bāreni ķēniņa dēls paņem par sievu.

Citu reizi (443. lpp.) Laimas vietā darbojas Māra. Par nopēršanu un nomazgāšanu pirti bārene dabū šķirstiņu ar zeltu.

Kāds ķēniņš atrod šķirstiņu ar meitenīti, kas ir ļoti skaista, tamdeļ tā nepatik ķēniņienei. Mežā uztaisa mājiņu, kur tai jādzīvo. Vakarā ierodas pie viņas trīs māmiņas, kuras tā ielaiž un pabaro. Par to māmiņas novēl viņai laimi, jo viņas taču ir pašas Laimiņas. (444. lpp.)

Pameitai citur jāsavērpj nasta pakulu. Ienāk veca māte un palīdz. (447. lpp.)

Tāpat ir ar tām pasakām, kur slinkajai meitai jāsavērpj salmi par zīdu. Tur iznāk no aizkrāsnes veca māmūlīte ar lielu apakšlūpu. Tā pati Laima. Otrā vakarā iznāk cita māmūļa, ar garu degunu un trešajā naktī tāda, ar lielu pakaļu. (473. lpp.)

Vēl kādā pasakā izlien no aizkrāsnes Laimas māte, garu, garu degunu, otrā vakarā biezlūpe un trešajā resngūža.

477. lpp. Meitai jāvērpj. Gadījušas trīs laimes mātes, kas meitai palīdz. Tās jālūdz kāzās. Kad ķēniņš redz viņu biezo lūpu un resno kāju, viņš sievietai vairs neliek vērpēt. Šīs Laimiņas iznāk gan no aizkrāsnes, gan no rījām, kur ir parasti garu mīteklis.

481. lpp. Meitai jāsavērpj kambaris līnu. Ienāk pati Laima, par veceni pārvērtusies, ar lielu apakšlūpu, gariem pirkstiem un platām kājām un savērpj visu vērpjamo. Cits ķēniņa dēls paņem slinku meitu, „atnāk juos Laime un savērpa“.

8. Laima kā labais mājas gars

Laimiņa reti ir ļauna, viņa ir bezgalīgi laba pret savējiem, viņas mīlestībai nav gala. Viņa nav nekāda augsta dieviete vai karaliene. Viņa visiem pieejama, visvairāk nabaga bāreņiem, jo viņa nav nekas cits, kā mirušā māju māte — saimniece. Viņa rādas visbiežāk kā katra atsevišķa ģimenes locekļa sargagars, bet arī kā ģimenes un pat cilts sargātāja. Viņa ir labais mājas gars, no kura atkarājas visa svētība un labklājība ģimenes dzīvē, māju dzīvē, īpaši lopkopībā un arī lauku auglībā. Visvairāk Laimiņa rūpējas par līnēm, un tas notiek it dabiski jau tamdēļ, ka līni vajadzīgi drānu izgatavošanai, kas pilnīgi atrodas mājas mātes rokās. Dieviņa — namatēva rokās ir virsuzraudzība par visu māju iekārtu, druvu auglība un zirgu audzēšana un kopšana. H. Berkuskis saka: (Totengeister u. Ahnenkult... 329.—331. lpp) Sirmā senatnē mirušie ir aizvirzījušies tālumā. Tie nerūpējas vairs par cilvēkiem. Lielās personības vēro no tālienes cilvēku darbus un dzīvi. Viņi ir izauguši pāri pār senču gariem un ir pārvērtušies par dabas gariem jeb dieviem. Celebes salas iedzīvotāji izšķir divējādus senčus. Vienus godina pakalpalikušie ģimenes locekļi, bet otru veselā cilts. Šie rūpējas par to, lai vecās tradīcijas netīktu aizmirstas. Ja tas notiek, tad tie soda vainīgos cilts locekļus. Šie var būt cēlušies no lielām personībām, bet var arī lielais senču pulks būt savienojies vienā dievībā. Tāds ir Austrumāfrikas dievs Mulungu, kas izteic senču garu kopību.

Tadas pat domas izsaka E. Dürkheims savā lielajā darbā: „Les formes élémentaires de la vie religieuse, le système totémique en Australie“. 1912.: Gari un dievi ceļas no dvēseles jēdziena. Viņi esot mistiskie senči, kā, piem., Alčeringi, kas dzīvojuši priekšvēsturiskos laikos zemes virsū. Tiem pievienojas noteikti zināmi senči kā atsevišķa indivīda personīgie apsargātāji. Pāri klāna robežām sniedzas senču nozīme.

Viņi ir kultūras vērtību radītāji, viņiem tamdēļ arī jālūkojas uz to, ka tās tiek glabātas un saudzētas. Viņi sastāda pāreju uz augstākiem dieviem, tā sauktajiem radītājiem. — Tādas domas izteic Dürkheims. Šīs domas apstiprina visi nopietnie pētījumi. Daži pētnieki turpretim, kā piem. W. Smidts, sāk no augšas, sāk ar attīstības kalngaliem un grib izprast reliģijas sākumus. Visur, visā dabā un cilvēku dzīvē ir papriekšu vienkāršais, kas attīstīdamies sasniedz arvien augstāku pakāpi. Arī Laimiņas pirmsākums pamatojas uz dvēseles jēdziena, no kura ceļas visa garu pasaule, kas, sasniegusi augstāko pakāpi, pārīet dievos.

Apskatisim Laimiņas darbības aplūku, lai redzētu skaidrāk, ka arī viņa pieder pie šīs garu pasaules, lai gan jau diferencējusies, atšķirusies no garu pulka un pārcēlusies augstākā pakāpē. Laimiņa tautas dziesmās izkristalizējusies par ceļu, daiļu būti, pasakās viņa pirmatnējaka.

VI. 3644. 1. Cik kājiņas neiesperu

(Endz. izd.) Asariņu paltiņā,
Kaut Laimiņa nekērusi
Aiz baltās vilnānītes.

3758. Kur bijusi Laima mana?

Nosviđuši kumeliņi,
Man vietniņas taujājusi
Cit'āriņa maliņa.

375. Dekla, Laime ikdienas jā, tev vietniņas meklēdamas.

VII. 1510. Ej, Laimiņa, tu pa priekšu,
Es tavās pēdiņās,
Nelaid mani to celiņu,
Kur aizgāja ļauna diena.

2810. Tēva dotu, mātes dotu,
To sasēju nastiņā;
Dieva, Laimes devumiņu
Vezumiem neaizvedu.

3550. Skataties, jūs ļautiņi,
Kur aizveda bārenīti.
Dieva zirgi, Laimas rati,
Pati Laima vedejiņa.

III. 1343. Guļu miegu, patrellēju,
Man pūriņš piedarīts:
Cimdus ada Laimas māte,
Kvēpi raksta villainīti.

It īpaši rūpējas Laimas māte par bārenēm, kas pilnīgi saprotams, jo:

VII. 535. Laima mana māmuliņe,
Es Laimītes meita biju.
Kādu mūžu gribējos,
Tādu pate paņēmos.

Vispārīgi bērna dvēselīti glabā Dievs, glabā Laima,
glabā paša māmuliņa.

Laimiņa ņem arī visos darbos dalību:

2243. Miļā Laima rītiņa
Treju duryju virināja:
Govju kūti, aitu kūti,
Jaunu meitu maltuvīti.

Visos mājas darbos palīdz Laimiņa, palīdz Dievs.
Pat maltuvē palīdz viņi abi:

Es iegāju maltuvē,
Laba rīta nedevusi;
Dieviņš sēd,
Laima stāv,
Laba rīta gribēdami.

Laima rūpējas arī par lopiem, tamdēļ viņu arī sauc par govju Laimu, un tā rādas pat govīs izskatā, kā to redzam no nostāsta par Kapurkalnu. Ezerā metuši naudu Laimai, lai piens un lopi izdodas. (P. P. VII. 305. lpp.) Kā Dievs savā zirgā apjājis rudzu lauku, tā Laima ar savu vilnaini apsedz govju kūti (32561).

Rīta agrumā tā apmeklē govju kūti un aitu kūti.

un pēc tam seko ganamam pulkam uz ganībām (29384, 3). Laimiņa ir arī piena māte, un čūska jeb zalktis viņas simbols, kā to jau agrāk redzējam.

Laima uzturas govju kūti gan zalkša, gan rupča veidā — zem sliekšņa vai zem silītes. Viņa sargā telītes no raganām un ir vispāri labais mājas gariņš, kas palīdz savējiem visās vietās un lietās. Dieviņš ir saimnieks un Laimiņa vai Māriņa saimniece. Viņi gādā ne tikai par laicīgo labklājību, bet vēl jo lielākā mērā par savu sargājamo garīgo augšanu un zelsanu. Laimiņa jeb Māriņa kā mājas māte ir, zināms, tuvāka meitenēm kā vājākajiem radījumiem un tamdēļ arī par tām it sevišķi gādā. Viņa aizsargā jaunavu godu, piešķir tām gudro padomiņu un rūpējas par viņu pūru un dod viņām krietnus tautas dēlus. Kāzas ir Laimiņai un arī Māriņai svarīga loma, bet negribu še kāzu svinību ceremonijas atkārtot. Vēl lielāka ir Laimas loma kristībās, bet te, varbūt, Māras loma ir vēl lielāka. Viņas dalās visur savā darbā, ka grūti pat izšķirt, kurai zināmā reizē ir lielāks darba aploks, jo viņas ir taču viena un tā pati būte — agrākā vai pirmatnējā mājas māte.

Kāzu veltes domātas Laimiņai, jo tās met jaunā sieva tādās vietās, kur Laimiņa uzturas: uz istabas un kūts sliekšņa, ugunskurā, uz kāša, uz krāsnes, uz takām jeb celiņiem, pa kuriem jaunajai sievai būs jāstaigā; viņa ziedo pirts taku, pašu pirtiņu, vis-svētāko vietīņu, kur viņai būs jāstaigā grūtajā stundīnā, kur tā pērs dēlus, meitas, visu mūžu dzīvodama.

Ziedo, mārša, ko ziedo,
Ziedo labu akas taku:
Tur tu smelsi ūdeniņu,
Visu mūžu dzīvodama.

Aka ir taču ieeja viņā saulē, tur Laimiņa uzturas. Akā nevar liet ūdeni atpakaļ, tad pielies Laimiņai acis. Ziedo arī pie avotiem, tīltiem, pakalniem (L.-P. VII. 369. lpp.).

Velāk sievietei jāiet Laimas jeb Māras pirti, tad arī viņa griežas pie Laimas-Māras. Ieejot pirti, nomet vara gredzenu kā ziedu Dievam un Laimai. Laima vai Māra steidzas sieviņai palīgā basām kājām, lai nenokavetos kājas audama. Par Laimas palīdzību tai ziedo gredzenu, naudu, dzīparu, prievīti vai kauj tai vistu. Pirti uz lāvas mēdz atstāt slotu un ūdens trauku Laimiņai vai Māriņai, bet dažās vietās ļauj Laimiņai papriekšu nopērties (L. P. VII, 466. lpp.). Pati Laima dāvina bērņus, jo Laimiņas istabiņa pilna siku, mazu šņupulišu (1872). Tāpat Māra.

Laima un Māra rūpējas par sieviešu veselību un skaistumu un sargā bērņus. Bet visvairāk Laima un Māra stājas mātes vietā pie bāreņiem. Dievs ir bāreņu tēvs un Laima viņu māte. Saprotama lieta, ka bāriņi atradās grūtos apstākļos. It īpaši tā saucamajiem sērdieņiem, kam nebija ne tēva, ne mātes, dzīve bija grūta, tiem vajadzēja palīdzības, un šo palīdzību tiem varēja sniegt tik mirušie — tēvs un māte, bet visvairāk gan māte. Šis sargagars bij Laimiņa. Pie visām tautām mēs redzam, ka šāds sargagars eksistē un ka tas ir nomirušā senča gars, kas pārvēršas vienkārši par mājas garu un dabū pie dažādām tautām dažādus nosaukumus. Šis mājas sargagars nes svētību un laimi visās vietās, bet tik tad, ja viņu labi kopj un baro un nekādā ziņā neapvaino. Citādi viņš smagi atriebjas. To mēs skaidri un noteikti redzam pie latviešu pūka, kas arī nav nekas cits, kā māju gars ar divejadām īpašībām — labām un ļaunām. Mēs saucam tādu būti par bipolaru. Tads ir krievu māju gars (домовой) kas pārvēršas parasti par ļaunu dēmonu, ja to nekopj un nebaro.

✓ Te apskatīšu tuvāk, piemēram, skandinavišu mājas garu Nisu, ko vācieši par Koboldu sauc. Niss ir cilvēku draugs, kas nes tiem laimi un labklājību. Nisi apdzīvo ugunsgrāvu, no kura tie bieži iznāk, un no pavarda ved durvis viņa apakšzemes dzīvoklī. Viņš uzturas arī stallī zem grīdas un izplata laimi un svē-

tibu, kamēr viņus tur cienā un godā. Tāpat ir ar Laimiņu. Katru ceturtdienas vakaru neviens nedrīkst strādāt, lai netraucētu gariņu, jo citādi viņš varētu atstāt māju. Ziemassvētku vakarā nedrīkst uguni pārkrustīt, jo gariņi tad vāra. Viņi gādā par govīm un zirgiem. Laimiņa, kā mājas māte, saimniece, rūpējas tik par govīm. Lātviešiem ir divas būtes: viena — viriešu kārtas, kas ir mājas tēvs jeb saimnieks un otra sieviešu kārtas, kas ir mājas māte jeb saimniece. Laimiņa, kā saimniece, rūpējas par govīm un par savu ģimeni, par bērniem. Ziemeļnieku mājas garam jādabū Ziemassvētku vakarā par savu gādību pods griķu biezputras, bet Laimiņai (pēc A. Reinfelda jk. Liepājā) klāj svētku vakarā galdū, lai Laimiņa varētu mieloties. Laimiņu nekad neaizmirst arī bērniem dzimstot un to kristībās, kā to jau agrāk redzējam.

Somijā kāda sieviņa gribēja dabūt mājas garu. Viņa gāja trijās piektdienās uz krustcelēm, kas ir veca kapu vieta, un sauca to. Arī lātvieši uz krustcelēm atsauc Laimiņu dziedādami, bet velnu svilpodami.

Slezvigā kādam mazsaimniekam bija Nisi. Pēc tēva nāves prasa Niss dēlam, vai viņš gribot šos paturēt, tēvs arī esot pie viņiem, bet dēls tos negribēja vairs pie sevis redzēt. Tie aizgāja projām, aiznesdami visu bagātību līdz ar sevi. (H. Feilberg — Der Kobold, Z. d. V. f. Völkskunde VIII. 7. lpp.) Somijā sveicina, pārkāpjot pār pirts sliexni. Atgriežoties istabā, saka: Labs vakars no pirts vai sveiciens no pirts. (H. Feilberg, 8. lpp.) Pirti ieejot teikuši Raņķos: „Labvakar, pirtsmāte, vai gaidijāt arī mani? Vai būs silts ūdens, miksta slotiņa, labs gariņš?“ Dundagā saka: „Dievs, sveti gariņu! Saldums iekšā, sīvums ārā“.

No pirts istabā ieejot Užavā un Ēdolē ikreiz teikts: „Dievs augstais, labvakar!“ — „Paldies, paldies!“ mājenieki labvakaru atņēmuši. No pirts pārnākot padod labvakaru un sabučojas ar piederīgiem. (K. Petersona „Māte ar bērnu“ 27. lpp.)

Pirti sievas satc par Laimas vai Māras pirti, tamdeļ ir arī skaidrs, kas ir pirts mātē. Zviedrijā Nisu nedrīkst traucēt un nedrīkst arī aizmirst katru ceturtdienas un Ziemassvētku vakaru nolikt viņam labu ēdienu un dzērienu. Jennebergā, Norvēģijā, noliek katrā Ziemassvētku vakarā zem liela ozola bļodu ar biezputru, tad saimniekam ir laime ar zirgiem un govīm. Pie mums dara tāpat. Par ceturtdienas nozīmi rakstīju plašāk savā pētījumā par senlatviešu Māru, ka ceturtdienas ciemiņi ir veļu valsts iemītnieki. Gan Māra, gan Laima celušas no vienas saknes un nāk savējus piektvakaros apciemot. Tā kā Laimiņa te pilnīgi līdzinas Mārai, tad man nav te nekā ko piebilst. Par Ziemassvētku vakarā ziedojumu Laimai jau minēju.

L.-P. VII. 304. lpp. mēs lasam: Mārtiņu vakarā kāva divi gaiļus un izvārija. Pirmo gaiļi saimnieks ar pušiem aiznesa uz zirgu stalli — Ūsiņam (lalkam gan no vācu Hūsing — māju gars), otru gaiļi paņēma saimniece ar meitām, aiznesa uz kūti, grieza no gaiļa trejdeviņas reizes: — no spārnu galiem, nagiem, knābja u. t. t. un svieda nogrieztos gabaliņus aiz govju silēm un redelēm, sacidamā: „Se miļā Laima, edī, ko gribi un sargā manas gosniņas no vainām, lāstiem, raganām“. Atlikumus no gaiļa varēja ēst pašas.

Lai cilvēki būtu laimīgi, noliek Zviedrijā Nisam katru vakaru biezputru dažās vietās uz krāsnes. Ceturtdienas vakaros lej pienu uz svētā koka saknēm, un mūsu Laimiņai bija liepa svēta.

Ziemeļnieku mājas gars Niss dzīvoja zem sliekšņa un ugunskura tuvumā pilnīgi kā mūsu Laimiņa. „Vīsur, kur vien ziemeļnieks skatījās, viņa acs ieraudzīja ne tikai neapzinīgu dabu, bet apzinīgas, ar gribu apbalvotus garus“ (H. Feilberg 136. lpp.). Tālāk saka Feilbergs: „Kā vispāri pazistams, dabu un dabas dzīvi, kas ap mums rosīgi raisas, savā laikā uzskatīja kā personīgas, ar apziņu un gribu apbalvotas bū-

tes; visur dzīvo un darbojas gari, kas izturas te draudzīgi, te naidīgi pret cilvēkiem“ (273. lpp.).

Un Frīss izsakas par lappu reliģiju vēl skaidrāk: „Katram mežam, katrai birzei, katram zemes gabaliņam, ūdens kritumam, avotam, strautam, katram ezeram, licim ir pēc tautas uzskatiem savs haltia (sarga gars). (Vries — Lapp. Myth. 102. lpp.), t. i. ar gribu apdāvināta, valdoša, personīga būte, kas viņos iemājo“.

Piemēram mēs ņemām ziemeļnieku ticību un redzējām, pat pavīrši salīdzinot, ka Laimiņa pieder pie tādiem pašiem mājas gariem, kas, labi godāti un baroti, izturas pret cilvēku mīļi un izplata ap viņu svētību un laimi.

Interesanti salīdzināt vēl seno romiešu uzskatus attiecībā uz viņu sargagaru — ģeniju.

Romiešu sargagariem bija vairāki nosaukumi: ģeniji, lāri, penāti. Ģeniju atvasina no darb. v. gigno, genui, genitum, gignere — radīt, dzemdēt. Tā tad ģenijs būtu radošais gars cilvēkā. Katram cilvēkam ir savs ģenijs, cik cilvēku, tik ģeniju. Ģenija īpašība ir enerģija, aktivitāte. Romietis saka: Genius meus nominatur, qui me genuit. Viņš uztur ģimenes un to paudzes no vienas uz otru. Tik vīriešiem esot „genius“, sievietēm esot sargātāja „Juno Lucina“. L. Prellers saka, ka Itālijā bijis pazīstams arī vēl cits ģenija nosaukums: Cerus jeb Kerus, ko viņš atvasina no sanskrita saknes kri-kar — darīt, latīņu facere. No šī celma mums būtu gan jāatvasina latviešu kārtā un nevis no kārt, kā domā prof. Endzelīns.

Indiešu dievu Brachmu sauc arī Kartā, t. i. radītājs.

Ģeniju vietā lieto arī nosaukumu „lares“ un „manes“.

Acca Larentia bija lāru māte, kuru mēs varētu nosaukt par Zemes māti. Ģenijs pavada cilvēku visu viņa dzīvi, kā neredzams draugs un padomādevējs arvien uz labu. Dualistiskie uzskati pieder filozofijai.

Lares, manes, lemures ir senču gari. Viņi ir labi gari, kas cilvēkam palīdzīgi. Penātus un lārus godā pie ugunsкура kā savu senču garus, kur viņi aprakti. Viņi ar mājas un iedzīvotāju likteņiem cieši saistīti. Ģeniji rādījās čusku veidā, kuras kopa un baroja kā miļos māju gariņus. Kads vēsturnieks saka, ka Romā būtu čuskas pārmerīgi pievairojušās, ja laiku pa laikam tur nebūtu plosījušies lieli ugunsgrēki, kas lielu pulku čusku iznīcināja.

Tā tad katram romietim bija savs ģenijs, katram latvietim sava Laimiņa, bet varēja būt arī katrai ģintai vai ciltij savs ģenijs un savs altāris un ugunskurs, kuru uzturēja kārtībā priesteriene Vesta. Arī blakus individuālai Laimiņai ir plašāka apjoma sargagars Laimiņa; kad viņa, ar Dieviņu runādama un spriedzama, staigā pa pagalmu un rūpējas par visu māju dzīvi, tad viņa nav vairs atsevišķa individa sargs un padoma devēja, bet gan visas ģimenes un ģintas aizstāve. Viņa var pieņemt arvien plašākus apmērus. Dieviņš ir to panācis, bet Laimiņa palikusi pusceļā.

Nevaram atstāt neminētus vēl skandināvu uzskatus par šādu sargagaru un cilvēka likteni. Par to ļoti daudz rakstīts, bet tomēr jānāk pie slēdziena, ka šinīs uzskatos vēl ļoti daudz tumša un nenoskaidrota. Es varēšu te tik ļoti isi pieskārties šim jautājumam un to apgaismot. Skandināviešiem ir sargagars filgja (fylgja), kuru mēs visvieglāk varētu izskaidrot ar vārdu „ēna“. Šis sargagars iet te papriekšu, te seko cilvēkam un dara viņu uzmanīgu uz briesmām, kādas ceļā atgadas. Pie daudzām primitīvām tautām ir ēna dvēseles sastāvdaļa. Kad cilvēks mirst, tad viņa ēna to atstājot. Dažas tautas nemēdz gaišā dienas laikā aprakt savus miroņus, jo tad varētu pavadītāju ēna krist kopā un tikt aprakta kopā ar mironi. Apakšzemi sauc par ēnu valsti. Mirušo dvēseles tur ierodas kā ēnas.

Arī latviešiem ir tādi uzskati par ēnu. Ēna biedina cilvēku no briesmām un nozieguma. Dzirdēju

Latgalē nostāstu, ka cilvēks pakļūst uz nedeļiem, bet te viņu atstāj viņa ēna un viņš spiests tai sekot. Latgalē sauc šo cilvēka sargagaru par susatīvu. Folkloras krātuvē neatradu neviena uzraksta par susatīvu. Arī šī vārda etimoloģija tumša.

Madagaskaras iedzīvotāji tic, ka ēna, kas viņus pavada kā sargagars, ir viņu sencis (Ahn) pēc nāves. (Th. Körner. Totenkult und Lebensglaube bei den Völkern Indonesiens, 178. lpp.)

K. Ulmaņa vārdnīcā atrodam, kā rādas, drusku sabojātu vārdu susatēvs, ko tulko „Doppelgänger“, t. i., dubultnieks, bet jāpieliek vēl būtu „cilvēka ēna“. Šis tulkojums ļoti izdevies un izteic pilnīgi to, ko apzīmē filgjas. Filgjas parasti ved sakarā ar vācu „folgen“ — sekot, tā tad viņas būtu sekotājas. Bet viņa var iet arī priekšu. Arī Laimiņai mēs sakam:

Ej, Laimiņa, tu pa priekšu,
Es tavās pēdiņās

Bet skandināviešu sargagaram ir vēl viens nosaukums. To sauc arī par „hamingja“, kas izteic cilvēka iekšējo laimi. Hamr ir plēvīte, kas ieslēdz augli. Šī plēvīte satur to būti, kas jaundzimušo pavada kā sargs.

K. Pētersons savā rūpīgajā materiālu krājumā „Māte ar bērnu“ 30. lpp. raksta: Dažs piedzimst ar no-maucamu plēvi uz galvas; šāda laimes cepure jā-vākot (jāizmazgā un jāpaglabā), tad dzīvē būšot lai-me. Šī cepure iešūjama goda ģērbā kaut kur aiz oderes, lai valkātājs būtu laimīgs. Laimes cepuri glabā naudas maķā. Kam mīce galvā, tas augot laimīgs. Laimes cepurīte jāglabā un jānēsā līdzī, tad laimīgs mūžs.

Dažam esot pie dzimšanas viscaur tāda noņemama plēve kā ģērbis — laimes svārki. Tādus laimes kreklus vecmātes noņemot un pašas paglabājot savai laimei. Falk-Torps atvasina „fylgja“ no vecziem. (an) fulga —

ādiņa plēve, kas nozīmētu to pašu laimes cepurīti vai kreklīņu, par kuru stāsta Pētersons.

II. 2268. Es nesmēju nabagam, Ne nabaga bērniņam; Es nebiju apvilksu Laimes kreklu mugurā.

Turpretim Schütte — Dänisches Heidentum p. 10. tulko fylgja — die folgende Frau.

Pēc sava īpašnieka nāves filgja pāriet uz pēcnākamām paaudzēm un ir to sargātāja un aizstāve.

M. Rigers sauc filgju — sargagaru par senču dveseli. P. Hermans (N. Mythologie 280. lpp.) arī nosauc filgju tāpat. Viņiem pievienojas Ida Blum. Grönbechs tulko filgju ar vārdu „Laime“, kas izteic ģintās iekšējo dzīvības spēku, enerģiju. Bērns dabū savu vārdu parasti no vectēva, un vectēva daba, viņa gars pāriet uz dēla dēlu. Vārds saista jauno pilsoni ar ģintu. Bērns bez vārda netiek pat uzskatīts par dzimušu. Daudzējādā ziņā mūsu Laimiņa līdzinās filgjai, tomēr uzskati par Filgju vai Hamingju ir arī pēc H. Neubergera sprieduma (Der Aberglauben in den Islendinga Sögur) ļoti miglaini un neskaidri. To katrs apstiprinās, kas ar šo jautājumu nodarbojies.

9. Par likteni

Bet ir viena lieta, kas Laimiņai piešķir sevišķu nozīmi. Laimiņa ir likteņa lēmēja. Pirms mēs apskatām Laimas lomū likteņa lemšanā, mums jāiepazīstas tuvāk ar to, ko nozīmē šis vārds. Tautas dziesmās mēs šī vārda gan nesastopam. Tur Laimiņa liek mūžu 9276, ceļ mūža krēslu 9263; Laimiņa lemj mūža draugu 11724. Laimiņa vienu sēdina sudraba krēslā 1226; kungu krēslā 9201, citiem sniedz bēdas un nelaimi. Kad mēs ciešam, kad mums uznākusi nelaime un citiem labi iet, mēs nesaprazdami savas nelaiemes, mēdzam teikt, tas mans liktenis, t. i., kāda augstāka vara to man tā nolikusi, nolēmusi un es tur nekā nevaru darīt, man jāpadodas tīri fataliski.

Un tiešām mēs atrodam arī tautas dziesmās šādus uzskatus:

Bēgu dienu, bēgu nakti,
Laiimes liktā neizbēgu:
Kādu mūžu Laima lika,
Tāds bij man dzīvojot. 9170.

Ir ar zirgu neizbēgu
Laimas likta arājiņa.
Apkārt kalnu ar likumu
Viņš priekšā gadījas. 22934.

Ir tāds uzskats, it kā pasaulē labs un slikts ir zināmā noteiktā daudzumā. Laimiņas uzdevums ir to sadalīt cilvēku starpā. Tas ir tāpat kā ar gaismu un tumsu. Kad diena stiepjas, tad nakts raujas; par cik nakts sarāvusies, par tik diena izstiepusies, bet gada laikā gaismas un tumsas kopsuma būs vienāda. Tā Laimiņa vienam pielikdama, atņem otram. Tā pūķis, nesdams vienam labību un citus labumus, atņem otram, to aplaupidams. Ir ticējums, ka Laimiņa apbalvo ar to naudu, kas zemē aprakta. Sadalot pasaules labumus, Laimiņai pašai uznāk žēlabas, viņa pati gribētu palīdzēt, bet nevar. Viņa zina līdz galam tā cilvēka dzīvi, kuram tā mūžu liek, un viņai jāliek tāds mūžs, kādu tas pats pelnījis un dzīvojis.

Cilvēks jūt, ka viņa paša spēks par mazu, ka ir kāda augstāka vara pasaulē. Cilvēka vājais „es“, kas iedomājas sevi par pasaules centru, tiek lauzts, ir kautkas svarīgāks par viņu pašu. Tā tad viņš nevar būt pasaules centrs. Viņam jāuzņem likteņa sītiēni pacietīgi kā augstākas varas vai dievības sūtīti. Viņš var gan ar humoru stāties pretim likteņa sītiēniem un, nostādamiem augstāk, tos ar sava gara spēku pārvarēt.

Bēdu manu, lielu bēdu, es par bēdu nebēdāju, Liku bēdu zem akmeņa, pati gāju dziedādama. Latviešu pasaules uzskats ir gaišs un modrs. Nav tam tā pesimisma, kas atrodams pie dažas citas tautas.

Latvietis rauga pats veidot savu dzīvi, viņš sacelās pret likteņa nejaušību. Ar savu moralisko spēku viņš nostājas pret likteni vai mēģina Laimas lēmumu grozīt. Vācu dzejnieks Šillers saka: „Tavas krūtis ir tava likteņa zvaigznes, tu pats esi sava likteņa noteicējs“. Ar savu stingro ētisko idealismu tu beidzot tomēr sasniegsi savus mērķus. Kā grieķu Moira pavada cilvēku visā viņa dzīvē, bet pie tam vēl tā nokārto cilvēces likteņus un nosaka kosmosa ceļus, tāpat Laimiņa noteic cilvēka dzīves jeb mūža ceļus, bet gādā arī par visu dzīves un pasaules ritumu. Bet pašam jāpieliek arī rokas, tad Laimiņa, tad Dieviņš palīdzēs. Manas pašas padomiņis, mīļa Laima palīdzēja 5119.

Izlasot tos daudzos simtus dziesmu par Laimu, mums var rasties jautājums, vai šī Laima ir alegorisks jēdziens, personifikācija vai mitiska būte.

R. Rudzītis saka savā interesantajā rakstā „Laimas likums“ (Labiētis 1936. I.): „Laima sākumā būs bijusi tikai likteņa personificējums, laimes tīri hedoniskais „veiksmes“ sajēgums būs pienācis vēlāk klāt. Tāpēc arī Laima savā pirmatnējā nozīmē varēja būt nevien laba, bet arī ļauna“.

Ka Laima ir kā visas dievības vai dēmoni bipolāra būte, par to nevar būt ne mazāko šaubu. Par to mēs jau agrāk runājām, bet šaubas mums ir tik par Laimas personificējumu pirmatnējā stadijā. Papriekšu vajag būt kaut kam reālam. Abstraktā likteņa nozīme varēja rasties vēlākos laikos, kad cilvēka gars bija sasniedzis diezgan augstu attīstības pakāpi. Jau krievu literatūrvēsturnieks Buslajevs domā, ka krievu Горе-Злосчастье (Liktenis ļaunā nozīmē — nelai-me) esot tik poetiska personifikācija, ne mitiska būte. Mitiskā būte esot radusies vēlāk un ne tautas vidū. Papriekšu bijusi tikai personifikācija (олицетворение).

Pret Buslajevu uzstājās Potebņa savā pētījumā „О долъ“ (par likteni). Pamatojoties uz mūsu līdzšīņiem pētījumiem, mums pilnīgi jāpiekrīt Potebņam. Laimiņa parādās visur nevis kā abstrakts jēdziens,

bet gan kā mītiska būte. To rāda mums gandrīz katrā dziesmiņā, katrā pasakā, kur darbojas Laima vai viņai radniecīga būte. To rāda jau arī tautas uzskati citā virzienā. Laimi un nelaimi uzsūta kāda personīga būte. Pat slimības, vel līdz šim tautā ir atkarīgas no kādas pārdabīgas būtes.

Filipinu salu negrieti saņem „all adverse circumstances, sickness, failure of corps etc kā mirušo garu sodu par dažādiem pārkāpumiem” (Tylor II, 126—127). Mazūri uzskatā krampjus par Dieva sodu (Toepfen, 56. lpp.). Slāvi sauc bakas par bogiņe, mēri par božja rana — dieva sūtīta rēta, paralīze — božja ruka — Dieva roka. Visas epidēmiskās slimības ir Dieva sods. Kas nāk ar liķi sakarā, tas ir apdraudets. Dažas tautas un arī latvieši tic, ka mirušais, uzsūtīdams slimību, grib brīdināt dzīvos, ka tie nav izpildījuši kādu pienākumu pret mirušo, vai viņš ilgojas pēc dzīvā, gribēdams to pie sevis dabūt.

Katra vieta un lieta, kur mironis atradies, var uzsūtīt kādu slimību. Ja pie votjakiem sāk klibot kāds māju dzīvnieks, tad to ir izdarījuši mirušie senči. (Manninen — Die dämonist. Krankheiten, 31. lpp.).

Pie somiem mēt vedeklā jaunajā dzīves vieta naudas gabalu uz krāsnes, lai Zemesgars neuzsūta slimību. Manninen, 44. lpp.

Durvju stenderes nedrīkst netīras padarīt. Slimību dēmoni parādas kā dzīvas būtes, parasti tāpa veidā, mēris kā sarkans gailis. Manniniens plaši pierāda savā grāmatā, ka tauta neuzskata slimības ar modernā cilvēka acīm, bet redz katrā slimības gadījumā, pat pašā nelaiemes gadījumā darbojamies mirušos vai mirušo garus. Vai latviešiem arī bija tādi uzskati? Ieskatoties uzmanīgāk latviešu folklorā, mes atradisim tādus pašus uzskatus. Kad drudzis uzbrūk vienam, viņš atstāj otru. Tas saagrābj un krāta cilvēku. Cita slimība to rausta un spaida. Lietuvēns spiež cilvēku vai nost. Krieviem vecāka drudža nosaukums Neveja (no navijā, navja — latv. nāve) tu-

vina nāvei (Potebņa 222. lpp.). Pēc krievu tautas domām mēris ir balta sieviete. Baltās sievietes nozīme mums visiem pazīstama no „Senlatviešu Māras“. Brauc kāds zemnieks. Viņam pienāk balta sieviete un lūdz to pāvest. Izrādas, ka zemnieks ir uzņēmis savos ratos un atvedis savā ciemā mēri (Potebņa, 224. lpp.).

Vel 1848. g. kolēru uzskatīja par sievieti.

Lercha Puškaiša pasaku 7. sējumā mēs atrodam daudz norādījumu, kas pierāda, ka slimības uzskata par atsevišķām būtēm, par garu uzsūtītām likstām, kam sakars ar mirušo gariem.

Mēris atbrauc gan velna, gan smalka kunga izskatā cilvēkus mīrināt. Mēri aizden ar varu, to pērdami, pār sētu sviezdami vai ceļu aizkrustodami, bet rauga arī to aizdabūt, tam ziedodami lopu ašinis, maizi, pienu, gaļu vai alu.

Drudzis arī nāk dažādos veidos: gan miroņa, lopa, gan arī kāda priekšmeta veidā. Kakla sāpes uzsūta mironis. Kas aizkar veļu mielastu, to uzpūš. Kaulu sāpes dabū no miroņa. Klepus dziedinams ar miroņa pirkstu. Izsitumi apglaudami ar miroņa roku. Kā pie somiem, tā arī pie latviešiem slimības uzsūta miroņi.

No mēra, piemēram, var tāpat aizsargāties, kā no gariem. Apvelkot trīs kārtas diegu ap sētu, mēri aizdzīnuši. Mēri pārceļ laivenieks pāri Daugavai, lai ietu tur cilvēkus mīrināt. Dažreiz mēris ierodas balti ģērbies, uz balta zirga, kā īsts mironis.

Šo epizodi par slimībām iepinu tamdēļ, lai mēs labāki saprastu primitīvo tautu uzskatus, lai nerunātu par abstraktu likteņa jēdzienu, bet uzskatītu to kā atsevišķu individu vai personu. Kā minēju, likteņa vārda latviešu tautas dziesmā nepazīst, to aprakstot vairākiem citiem vārdiem. Interesanti salīdzināt krievu likteņa nosaukumus. Krievi sauc to par doļa — latv. daļa, kam var būt tāda pat nozīme. Tā mēs sakām „nodalīt katram savu daļu“. Vel ir vārds častj (daļa), no kā ceļas sčast'je — laime, nesčast'je — nelaime,

tāpat kā doļa — ņedoļa. Rok = lat. fatum, poļu wyrok, čehu vyrok, kas burtiski jātulko ar vārdu „izteiciens, izrunātais“ un kas nozīmētu kādas augstākas varas izteiktu vai izlemtu spriedumu, kam jābūt. Ļaunajam liktenim ir dažādi vārdi: Gore, ļicho, zlijdņi, ņedoļa, nuža, mazkr. žurbâ (pirmā nozīmē — uguns), kručina, biedâ. Ģermāņiem ir Saelde un Unsaelde. Visi šie nosaukumi izteic mitiskās personas, atsevišķas būtes. Kā krievi jaunuve, atstādama teva mājas, griežas pie savas Laimas, ko viņa sauc par doļu: Labā doļa, seko man no krāsnes uguns veidā, no būdiņas pa skursteni.

Mēs zinam, ka krāsne, ugunskurs vai pavards ir mājas gara dzīves vieta. Pie mums dzīvo tur nevien Dieviņš, bet arī Laimiņa. Kā krievi, tā arī latvieši neredz te nekādu personifikāciju vai alegoriju, bet redz atsevišķas būtes, kam, spriežot pēc visiem mūsu savāktiem datiem, ir tuvs sakars ar mirušo gariem, kas ir nevien mūža lemēji, bet arī cilvēka un it īpaši cilvēka bērna sargi visā viņa turpmākā dzīvē.

10. Likteņa lēmēja — Laimiņa un mātes

Mēs lasam bībelē, Zāmuela I gr. 28. nod., par ķēniņu Zaulu, kā viņš karā pret vilistiešiem, ieraudzīdams viņu karapulkus, izsamist un zaudē visu savu drosmi. Viņš griežas pie Dieva pēc padoma, bet nedabū nekādas atbildes. Tad viņš apjautājās pie saviem kalpiem, vai viņi nezina kādas sievas, kas varētu viņam pareģot. Viņa kalpi aizrādīja, ka Endorā esot tāda sieva, kas varot pareģot. Zauls devās turp un lūdza izsaukt mirušo Zāmuēlu. Kad sieva ieraudzīja Zāmuēlu nākam, viņa teica: „Es redzu dievus no zemes uzkāpjam“. Zāmuēls izsaka papriekšu pārmetumus, kamdej viņu esot traucējuši viņa mierā un bei-

dzot saka Zaulam: „Rīt tu ar saviem dēliem būsi pie manis.“

Te ir nomirušais Zāmuels vai viņa gars, kas pareģo Zaulam nākamās lietas. Bet mēs varētu jautāt, vai viņš ir Zaula likteņa lēmējs vai tik tā pasludinātājs, kam būs notikt. Realās istenības fakti ir tā saistījušies un sarežģījušies, ka jānāk zināmām sekām, un Zāmuels, skaidri redzēdams šīs sekas, tās tik dara zinamas.

Dvēsele var attālināties tālas zemēs un tālos pagājušos laikos, Ne tikai pagājušos laikos, bet arī nākošos. Viņa var redzēt cilvēka nākotni, tā var pasludināt cilvēka likteni. Visas likteņa dievības ir cēlušās no viena avota, un šis avots ir cilvēka dvēsele. Ka pie mums tas tā, to mēs redzējam, apskatīdami Laimiņu un viņas dabu. Bet arī pie visām citām tautām likteņa lēmēji ir tādi paši gari. Mēs jau runājam par krievu Doļu, kam pēc Potebņas domām ir sakars ar senču kultu. Potanins (Ž. M. N. Pr. 1882. g. 293. lpp.) pētīdams altajiešu reliģiskos uzskatus, salīdzina Altaja tautu Zajači ar krievu Doļu (likteni), kas abi līdzīgi krievu mājas garam. Gari bijuši visu zinātāji (L. P. VII, 117. lpp.). Vācu baltās sievas, Nornes, Valkirijas ir likteņa lēmejas.

Romiešu parces (no pario, dzemdēt), serbu sudņicas, bulgāru — sudženicas, urisnicas, krievu rožņicas ir no vienas saknes cēlušās. To pašu varam teikt par čigānu urmām. Interesanti ir tas, ko Grönbechs saka par novēģu nornām (Kultur und Religion der Germanen, 206. lpp.): Labākos komentārus (par likteni) mums sniedz sekošā vieta no jaunākās Eddas: „Labas Nornas no dižciltīgas dzimtas gādā labu dzīvi, bet kad vīri nonāk nelaimē, tad darbojas jaunas Nornas“. Tas nozīmē to, ka katra cilvēka liktens ir viņa sirdī. Ja cilvēkam iet slikti, tad viņš parasti vaino savu jauno likteni vai dievību, nemeklēdams pie tās mierinājumu.

Visas šis likteņa lēmējas sauc arī dažas tautas par mātēm. Tas atrodam sevišķi pie ķeltiem, pie kuriem ap Reinas upi māšu kults bija stipri izplatīts. At-rasti daudzi akmeņi ar uzrakstu, ka tie ziedoti trim mātēm, kas pārvērsas kristīgos laikos par „Mīlestību, ticību un cerību.“ Ģimenes mātes pēc Cēzara rakstiem, bija istās pravietes, kas sludināja nākošas lietas. Ir tīri loģiski, ka māte iemieso likteni, jo bērns manto no mātes visas fiziskās un garīgās īpašības un pat savu likteni, visu savu dalību un nostāju dzīvē. Tā pati māte pēc nāves top par likteņa dievieti. Uz māti skatas ar sevišķu cieņu. Tacits saka par ģermāņiem: *Inesse quin etiam sanctum quoddam et providum putant.* (Viņi domā, ka viņās iemiesots kaut kas svēts un liktenīgs.) Katra likteņa lēmēja ir arī dzimšanas, kāzu un nāves dieviete. Vēl jāpiebilst, ka viņa ir arī auglības neseja. To mēs atrodam arī pie mūsu Laimiņas. Viņa izpilda visas šīs svarīgās funkcijas un ir dzimtas māte un sargagars. Tas uzskats, ka šis sargagars nes laimi un nelaimi, izvēršas par ticību, ka viņš jaumpiedzimušajam noteic viņa nākošo dzīvi, viņa likteni, un ka šo likteni var labvēlīgi iespaidot, ziedojot minētajam garam.

11. Laimas vārds un attiecības ar radniecīgām būtēm

Lai me vai Laima ir pazīstama pie latviešiem un leišiem, un bija pazīstama arī pie prūšiem. Vārda etimoloģija nedroša. Ir mēģinājumi izskaidrot Laimas vārdu, bet tie nepārlicina. Jau A. Šleichers (Lit. Gram. 46. lpp.) atvasina Laimas vārdu no leišu lemti (das Schicksal bestimmen). Viņš pieņem te sakni lām un ierauga to arī darb. vārdā lam — styti — wünschen — vēlēties.

Nesselmans tulko Laimu kā laimes, svētības, mūža (dzīvības) dievieti. Laiminti nozīmē tik daudz kā svētīt, likt izdoties, sekmēties. „Te laimīn jums Dēvas“ (lai Dievs jūs svētī), saka leltis. (Sal. Lautenbacha — Par likteņa dievībām, 9. lpp., R. L. B. Z. K. R. 9. Latviešu tagad lietotais darb. v. laimēt nesaprasts un nepareizi lietots).

Iet Laimiņa laimēdama, tā tad laimi nesda. Var teikt arī laimodama, aplaimodama.

Lautenbachs turpina: „Ja pēc tā vārda citās radu valodās apskatāmieš, tad atrodam grieķu valodā loimòs, kas burtu pa burtam gan sakrīt ar leišu laimas (v. k.), lai gan latv. un arī leišiem Laima ir siev. k., bet viņu nojēgumi pavisam izšķiras, jo grieķu loimòs nozīmē mēri, sērgu, nāvīgu slimību un turas tā tālākai salīdzināšanai pretim. Jebšu tagadēja valodniecība par Šleičera jau pieminēto atvasinājumu (Laima no lemti) šaubās, tad taču ko pareizāku tā arī šim brīdim nezina.“ Tā Lautenbachs: Jaunākos laikos dod prof. Endzelīns citu izskaidrojumu. Tautas dziesmās bieži runā, ka Laima ir mūs' laidusi pasaulē, viņa tā tad laidēja.

III. 3858. Ai, Laimiņ, laidējiņ.

Laima nākot no lai(d)me.

Šis prof. Endzelīna atvasinājums arī nebūt nepārliecina, tas ir par daudz mākslots. Man gribētos atgriezties pie Lautenbacha atnestā vārda loimòs. Mēs, izsekodami senlatviešu Māras dābai, nonācām pie gala rezultāta, ka Mārai ir sakars ar mēri un ka viņas vārds atvasināms no celma mī — mirt, jo viņa ir nāves dieviete. To pašu varam teikt par Laimu. Arī Laima ir identiska ar Veļu māti un izpilda nāves dieves funkcijas. Es vēl joprojām iestājos par šo atvasinājumu, tā kā vecajām tautām bija diezgan ļaundabīgi gari, kurus sauca par Lamijām. Balkānu tautām ir vēl šodien Lamijas pazīstamas, kas dažā ziņā līdzinās vampīriem jeb asins sūcējiem. Bulgāriem un

grieķiem ir pasakas par jaunajām Lamijām. Arī Spānijas baski pazīst Lamijas, ko tie sauc par Lamiām.

Kā visiem laikiem klasisks pētījums uzskatams E. Rohdes — Psyche, ar tā palīdzību mēs dziļi iespīžamies grieķu uzskatos par dvēseli un visu to, kas ar to stāv sakarā. Runādams par Hekati, viņš norāda, ka tā dzīvo ugunskurā (tāpat kā latviešu mājas gari un romiešu penāti. II, 407.—411. lpp.). Viņš pieskaita tādiem pašiem gariem arī Gorgo, Morino, Baubo (II, 410. lpp.). Visas šīs būtes sauc par Lamijām, kas ir drīzāk sugas vārds, tas ir vispārējais nosaukums visām šīm dēmoniskām būtēm. Visi citi nosaukumi ir varbūt attīstījušies atsevišķās vietās. Visi šie gari pieder apakšzemes dvēseļu valstij. Lamijas laupa bērnus, velk viņus pie sevis pazemē tāpat kā Harpijas, Erinijas, pat Laimiņa un pati nāve vai mironis. Lamijas nāk no apakšzemes alām, it īpaši ap pusdienas laiku, jo tad ziedoja mirušiem, un viņas grib saņemt sev nolemtos ziedus. Tāpat nāk pusdienas laikā Sīrenas un Harpijas. Hekate ir dvēseļu vadone, it īpaši to, kas nelaikā miruši. Tā tad Hekate līdzinās ģermāņu Perchtai un Hollei.

Tālāk mēs dabūjam interesantas ziņas no Pauly — Realecyklopādie. — Trīs Lamijas tikušas godātas Anglijas provincē Northumberlandē. Viņas līdzīgas romiešu likteņa lēmējām parkām, kas pilnīgi līdzinās mūsu Laimiņām un arī gallu mātēm jeb matronām. Lamijas tiek pat sauktas par mātēm.

Lamija sākumā līdzīga vampīram un nozīmējot rījeju. Pēc etimoloģijas un būtības radniecīga rom. lemuriem (Walde — Etym. Wörterbuch, 420). Tālu izplatīta ir ticība, ka eksistē tādi gari, kas izdzer cilvēka asinis un izēd viņa sirdi, tā atņemdami viņam visu dzīvības spēku, ka viņam jānīkst un jādilst. Tāds gars bija grieķiem Lamija. To mēs atrodam arī pie tagadējām Balkānu tautām. Tā mīt mežos, alās un vecos torņos. Pie katras upes iztekas dzīvo tāda Lamija. Un pasakās Lamija aiztaisa upes avotus, kā ie-

dzīvotājiem trūkst ūdeņa un tiem jānoslāpst. Viņa daudzējādā ziņā līdzinās krievu Babai-Jagai, kas arī laupa mātem bērnus.

1587. gadā iznāca Hamburgā grāmata „De Pannurgia lamiarum“ (Par Lamiju nerātņībām.). Tur Lamija parādas vienkārši kā mājas gars (Sal. Feilberg — Der Kobold, § 2.).

Leistners (Das Rätsel der Sphinx, II, 54. lpp.) tēlo Lamijas kā „Kinderraubende und -stehlende Mahrte.“ Šis Mārtes līdzinās mūsu Mārām, kas laupa un zog bērnus. Tā tad visas šīs būtes, apakšzemes iedzīvotājas un cēlušās no vienas saknes.

Tad vēl Günterts (Kalypso, 131.—135. lpp.) salīdzina Lamijas ar romiešu Lemuriem, kas esot nakts-gari, spoki, mirušo dvēseles. Romiešu Lamijas esot vampīri. Viņš atvasina Lamiju nosaukumu no grieķu lamòs — rikle, lamyròs — rijīgs; latviešu vārds lamata stāvēt ar to sakarā. Lam(n)ia esot briesmone, kas rijot cilvēkus un esot arī bērnu baidēklis. Šis atvasinājums ļoti tuvs Lautenbacha atvasinājumam no loimòs. Tad vēl min trīs Lamijas, kuras Hinkmars nosauc geniciales feminae, kas pēc savas dabas līdzīgas mūsu trim Laimiņām, jo feminae geniciales mēs varam tulkot ar vārdiem „dzemdētājas jeb dzemdību mātes“.

Šis trijškaitlis ir it dabiska parādība. To mēs viegli varam saprast, sekodami primitīvo tautu parāšām. Mēs uzduramies bieži uz uzskatiem, ka mirušo senču godināšana parasti notiek trijās paaudzēs, bet tad vēlāk vecie aizmirstas un saļējās ar lielo veļu saimi. Tas pats varēja notikt arī sievietu līnijā. Tā vien liekas, ka Laimiņa ir Lamijām radu.

Viss mūs pavedina atvasināt Laimas vārdu no Lamijām.

Patriarchalos laikos, kad tēvam vienīgi bija no-teikšana, sievietēm nebija daļas gar ticības lietām. Bet matriarchalos klānos varēja celties arī sievietu dēmoni un iegūt ļoti lielu nozīmi blakus patriarchala-

jam dieviņam. Pa lielākai daļai tautas dziesmas dzied par 3 Laimiņām, bet arī par 3 jumpravām, mazgātājām vai velētājām.

Atsevišķās vietās min arī Deklu un Kārtu. Lautenbachs atvasina, sekodams J. Grimam, Deklas vārdu no sanskrita saknes dha — zīst, leišu dēti, latv. dēt. Stenders saka, pupi dēt, t. i. bērnam krūti dot. No šīs saknes atvasināti vārdi dēls un dēle.

Tā tad Dekla ir ziditāja. Vecais Stenders Deklu nosauc par „Göttin der Säuglinge“, t. i. zidaiņu dieve. Laimiņu sauc arī par māmiņu un Saulīti. Trešais Laimiņu nosaukums ir Kārta. Par Kārtu ir ļoti maz dziesmu uzglabājies. Lautenbachs pazīst tik 4 dziesmiņas, tagad esot kādas 20, kur Kārta minēta kopā ar Laimiņu. Pazīstamajās dziesmiņās viņa ir tikpat izpalīdzīga kā Laimiņa.

Atgriezīsimies vēl pie Laimas un apskatīsim viņai blakus vēl vienu vārdu „Laumu“. Laumas vārds nav tik pazīstams kā Laimas, un viņas daba ir diezgan nenoteikta. Viņa rādas drīzāk kā jauna nekā laba mītiskā būte.

Useners (Die Götternamen, 94. lpp.) saka, ka Laumas esot sieviešu kārtas dēmoni (maare), mūsu Māras, kas darbojoties kā lietuvēni un laupot bērnus. Viņas ierodoties it sevišķi ceturtdienu vakaros, kamdēļ šos vakarus leiši saucot par Laumju vakariem. Vēl šodien ticot tam. Es jau aizrādiju, runādams par Māru un viņas attiecībām ar ceturtdienas vakariem, kādas mitoloģiskas būtes te domātas. Māras vietā var nākt arī Laima un beidzot, kā te redzam, arī Lauma.

Brodovskis nosauc Laumu par dzemdību dievieti (Göttin der Geburt), tā kā viņa tuvu stāv Laimai. —

Neviens neprot ātrāk un labāk verpt par Laumām (Veckenstedt — Die Mythen... der Žamaiten) II, 94., 6. Kad Laumas pēc plkst. 12 atrod zemnieces vērpjot, tad viņas atnes veselu muldu spoļu, vienā

stundā tās jāpieverpj. Ja tā izdara, tad spoles ir pilnas zelta pavedienu, II, 94., 8.

Kāda sieviete vērpi sestdien līdz p. 12. Laumas viņu par to moka pirti. (II, 94., 9.).

Laumas parādas arī kā lietuvēni, viņas moka cilvēkus miegā. To pašu dara vācu Holde un Perchta.

15. Zem gultas jātur glāze ūdens un maize, tad nenāk Laumas.

21. Laumas staigā 1. maija naktī apkārt kā vīstas, zosis un kaķi.

22. Laumas laižas uz slotām pa gaisu un ielien pa skursteņiem dzīvokļos. — Te Laumas ieņem pat raganu vietu, un 26. Laumas kliež mežos, kā to mēdz darīt krievu rusalkas.

28. Laumas ievijina zēnu ezerā.

31. Laumas uzturoties ūdenī.

Viņas sītot vakarā divas iegarenas nūjiņas vienu pret otru. Tas skanot tā, it kā velētos.

Vickenstedts nosauc Laumu par feju un raganu (Fee u. Hexe). Lauma un Laima ir tuvas radniecības; tik Lauma atrodas uz zemākas attīstības pakāpes. Laima ir vairāk idealizēta, viņa kļuvusi it kā garīgāka. Viņa stāv blakus Dieviņam. Ir liels dziesmu skaits, kur Dieviņš un Laima stāv viens ar otru, draudzīgi sarunājas un darbojas. Tur neko sliktu, ļaunu neatradīsim. Tur viņi nebūt neatšķiras no kristīgās ticības ideāliem. Veltīgi domāt, ka labais Dieviņš un labā Laima ir kristīgās ticības ieguvums, ka kristīgā ticība ir iespaidojusi senčus viņus attēlot tik mīļus un labus. Tādus viņus tēlojis senais latvietis pats no sevis, no savas attīstītās, izdailotās dvēseles dziļumiem. Par velti prof. Rumba ar Šmitu rauga seno latvieti iztēlot par mežoni un isto barbaru (Sal. Rumbas Latv. dievība Laima.).

Leišiem ir tāpat pazīstama Laima, kas bieži tiek minēta kopā ar Geras Wyras. Tje uzturoties riekstu Jumī un nesot svētību viņa īpašniekam. Šis labais

vīrs — Geras vyras ir pilnīgi mūsu Dieviņš. Laima vai Laimēle bieži rādas baltas sievietes veidā, kuru leiši sauc par „Balto Mergeli“ (baltā meitene, jaunava). Latviešu Laima rādas arī bieži baltas sievietes veidā. Baltā Mergēle apsargā lauku augļus, dod tiem drēgnumu, apdāvina nabagu zemnieku, tamdēļ ka viņš ir čakls, citam apsēj viņa lauku, un raža ir bagātīga. Viņa palīdz visos darbos. Kad bērni iet labībā, tad parādas Baltā Mergēle un soda tos. Kā redzējām, visas mitiskās būtes, dēmoni ir bipolāri.

Pilnīgi citāda ir Juoda Mergēle (Melnā meitene). Kas viņu redz, tam notiek nelaime. Ko viņa sit, tam jāmirst. Viņa personificēta pati nelaime, nāve. (Sal. Veckenstedt — I, 186. lpp.).

Bet dažās lietās Laimas un Laumas darbība ir vienāda. Mēs lasām K. Petersona materiālos „Māte un bērns“ 35. lpp.:

Laimas jeb Zemes sievas pārmainot bērnus. To izdarījusi Zemes sieva (reiz teicēja teica Zemes māte). To pašu izdara Laumas. Tā tad te Laimiņas un Laumas ir ļaunas. Viņas pieder pie tā lielā dēmonu skaita, kas zog bērnus. Es minēju jau lielu pulku tādu dēmonu un izskaidroju iemeslus, kamdēļ tas notiek. Cik brīnišķīga mums izrādas tautas ticība. Kāda vienība valda visā tautas ticībā, visos tautas uzskatos! Kā šī reliģija no maziem sākumiem ir arvien pacēlusies augstāk, iegūdamā arvien dziļāku saturu un cēlāku raksturu!

Tā tad nav liela starpība starp Laumu un Laimu, un mēs redzēsim tālāk, ka arī likteni abas nosaka, un pat Svētās meitas izpilda tās pašas funkcijas.

Veckenstedts (Die Mythen, Sagen und Legenden der Žamaiten, II, 94., 1.) raksta par leišiem: Kad bērns piedzimst, tad ierodas Laumas, visvairāk trīs un lemj bērnam likteni. Tas notiek naktī, jo viņas negrib tikt redzētas.

2. Ja tanī naktī, kad bērns dzimst, noliek Lau-

mām drusku ēdiena un dzēriena, tad viņas piešķir labu likteni.

Vecos laikos viena sieva aiz liela darba aizmirsusi laukā bērnu. Laimiņa to šūpojusi un apdāvinājusi. Latviešu pasakā minēta Laimiņa, bet arī Mežamāte palīdz atstātajam bērniņam. Leišu pasakā to izdara Laumas. (Veckenstedt, I, 94., 5.).

Latv. Av. 1866. 27. „To vakaru no ceturtdienas uz piektdienu parādijās arī Laimes jeb likteņa māte, kuru arī esot saukuši par mīlo Māru..“

Laimām, tāpat kā Laimiņām, ir attiecības ar vērpejām, neviens neprot ātrāk un labāk vērpt par Laumām, bet arī latviešu Svētās meitas ir izveicīgas vērpejas un likteņa lēmējas.

Tā tad Laumām ir pirmatnējāka, jaunāka daba, viņas nodara daudz ļauna cilvēkam. Ruhigs savā lit. deutsches Lexicon izskaidro Laimu „Die Geburts — Glücks — Lebensgöttin der Heiden“. Laumu turpretim viņš nosauc par „Erdgöttin der Heiden, ein Gespenst“. Mēs jau redzējam, ka ceturtdienas vakarā nedrīkstēja strādāt, it īpaši nedrīkstēja vērpt, jo cilvēkus apmeklēja gan Māra, gan Laimiņa, kas nāca no garu valsts, varbūt turpat no pasliekšņa un pacepļa ciemā. (Sal. Senlatv. Māra). Bet arī Lauma nāk ceturtdienas vakarā, Ja vērpojot šini vakarā, tad viņa pēc tam turpinot vēršanu un nodarot kādu nelaimi (sal. Ruhig).

Langes latv. vārdnīcā lasam, ka Lauma bijusi pagānu latviešu zemes māte, viņa valdījusi zemes virsū un zemē un ņēmusi ļaunā, ka ceturtdienās vērpuši.

Daudzreiz Laumu pielīdzina raganām jeb spīganām.

Lai būtu kā būdams, ir skaidrs, ka visas šīs trīs mitoloģiskās būtes ceļas no vienas saknes. Viņām vēl pievienojas Svētās meitas. Mums nav nekāda iemesla un nekādu tiesību šķirt šīs būtes. Laima un Māra ir pilnīgi viena un tā pati būte. Kur darbojas

viena, tur darbojas otra cauri visā dzimšanas un miršanas ciklā. Bet kā mājas māte viņa pārzina visu saimniecību, it īpaši lopkopību un vērpšanu. Viņa staigā ar atslēgām aiz jostas un gatava katru brīdi atslēgt klēti un izdot no tās vajadzīgos produktus. Nemsim vēl citus piemērus. Pie daudzām tautām ir ticība, ka gari sapināko matus, ka tos nevar pat izsukāt. Krievi nosauc šo pinku par koltun. Zirgu puīši un kučieri domā, ka to pie zirgiem un cilvēkiem izdarot mājas gars (domovoj) Arī latvieši tic, ka tas notiekot līdzīgā kārtā. K. Petersons raksta savā krājumā „Māte ar bērnu“ 32. lpp.: „Sienās daudzreiz dzird knīkstam un čīkstam kā ratiņu paminas: tas esot Svētās meitas, kas vērpjot. Dažām sievietēm viņas savērpjot matos penti, proti, savēlušos jeb sapentējušos pinku, kuru nevar izsukāt... Tā esot laimes pinka.

Citas teicējas mātei bijusi galvā Māras pinka. Tā tad to izdara Māra jeb Laima. Te Svētās meitas, Laima un Māra, visas cēlušās no vienas saknes, tik ar laiku diferencējušās. Tik Laima paturējusi vai ieguvusi likteņa lēmējas lomu, bet to dara arī Svētās meitas un pat Laumas.

Vācu valodā šo pinku sauc Mahrenzopf, Hollerzopf vai Wichtel—, Alp—, Drutenzopf, lejas vācu elfklatte. Vieni un tie paši dēmoni ir šo pinku savēlušī. Es jau savā pētījumā par „Senl. Māru“ aizrādīju, ka germ. Māra, Holle, Perchta ir viena būte, kurai ir vēl daudz citu nosaukumu. Ka Lauma arī pieder pie šīs šķiras, pierāda varavīksnes nosaukums, kuru mēdz saukt gan par Laumas, gan arī par Laimas jostu. Pie šīm jāpieskaita arī Veļu māte, Māras māte un Zemes māte. Visur redzama viena būte, kas pamazām sadalījusies. Šī vienība tik noskaidro mūsu senās reliģijas iekšējo saturu. Ģermaņu Vodanam ir kādi 150 nosaukumi. Jau K. Simroks ir aizrādījis uz vācu mitisko telu vienību. To pašu ir darijis E. Rōde attiecībā uz grieķu mitoloģiju. Sakot no grieķu

Lamijas Hekates uz ģermāņu Perchtu vai Holli, leišulaviešu Laimu un Laumu (vai Māru) un krievu Babu-Jagu, kas guļ uz krāsnes un laupa bērņus kā visas citas, ved taisns ceļš, pa kuru ejot, mēs nevaram nomaldīties. Viss tik vienkāršs un saprotams mūsu garīgo acu priekšā.

Tautas dziesmās mēs atrodam vēl vienu nosaukumu „Čampa“.

L. T. D. 2237 Kam, māmiņ, neielūdzi
Čampu miļi kūmībās?
Pate nāca neielūgta,
Man nolēma nešķiribu.

Kas tā par būti varētu būt, ko nosauc par Čampu? Šis vārds neskan labi, tam ir nicināšanas pazīme, jo čampa ir netīra, lupatās ģērbusies neveikla persona. Čampa nav nekā cits, kā tā pati Laimiņa — likteņa lēmēja. Šī neglītā vecene ir daudz istāka, pirmatnējāka, viņa pilnīgi atbilst vācu Perchtai vai Hollei, kas parādas tādā pašā izskatā (sal. Waschnitius-Percht, 39. lpp.). Perchtu sauc Tirolē un D. Bavarijā Stampa, citur vienkārši par sieviņu (Weibele) vai gardeguni veceni, kā pie mums pasakā. To pašu būti sauc dažās vietās par „Zumperdrulle“, tas atbilstu pilnīgi mūsu Čampai. Waschnitius šo vārdu tulko „zerlumpete Trulle“. Šo būti sauc arī vienkārši par Vecainīti, t. i. vecenīti.

Vecainite Dievu lūdza,
Lai aug meitas māmiņai;
Kur adija, kur rakstija,
Tur nokrita dzīpariņš.

To pašu varam teikt par Mēslu bābu:

Mēslu bāba priecājās,
Meitenēm piedzimstot;
Kur adija, kur rakstija,
Tur palika dzīpariņi.

Tā istabas gružus nevajaga sviest vakarā ārā, tad iznes savu Laimi. F. Laimīte mēdz mēslos sēdēt un atpūsties. Tamdēļ viņa dabūjusi arī nosaukumu Mēslu bāba. Mēslus nedrīkst mest ugunī, tad Laimai acis izdedzina (F. Ezerē).

Nav šaubu, ka visas šīs būtes ir radniecīgas, pat identiskas, viņas izsaka vienu jēdzienu. Māra, Laima, Lauma, Svētās meitas, pat Čampa un Mēslubāba, vecenīte, visas viņas ir vienas pirmatnējas būtes — Zemes jeb Veļu mātes emanācijas, vai pirmatnējā būte diferencējas un pieņem pēc apstākļiem dažādus veidus un vārdus, bet tomēr pie visām redzams pirmsākums, pirmā sakne.

12. Statistika par Māru-Laimiņu

Interesanta un pamācoša ir statistika par Māras un Laimas dziesmām. Šī statistika, zinams, nevar būt pilnīga. Dažos apgabalos, kā, piemēram, Latgalē vēl ir diezgan maz uzrakstīts. Pēc dažiem gadiem šī statistika, zīmējoties uz dziesmu daudzumu, būs droši vien citāda, tomēr attiecības starp Māru un Laimu paliks gan tādas pašas.

Man bija izdevība ieskatīties pie prof. L. Bērziņa studentes Annas Lazdiņas sastādītājā pārskatā, no kura es te došu isus izvilkumus. Atvainojos, ka neesmu varējis griezties pie cien. autorei pēc atļaujas, bet domāju, ka viņa to man neņems ļaunā. Pēc Lazdiņas statistiskiem datiem visvairāk min Laimu, proti 2235 reizes, Māru 602 r. un Deklu 123 r. Šie skaitļi attiecas uz visiem izdotiem tautas dziesmu krājumiem.

Vidzemē Laimas dziesmu 1219, par Māru 179 un par Deklu 13. Latgalē par Laimu 160, par Māru 36. Kurzemē un Zemgalē par Laimu 689, par Māru 323 un par Deklu 101.

Trešā daļa Laimas dziesmu apdzied Laimu kā likteņa lēmēju vai mūža liceju.

Laima palīdz dzemdētājam 40 dz., Laima rūpejas par jaunām meitenēm — 380 dz., par bārenītēm 190 dz., 100 dz. — par miršanu, Laima arī Veļu māte. Sestā daļa Laimas dziesmu apdzied Laimu kopā ar Dievu. Dzemdības un kristības apdzied 85 Laimas dziesmas.

Par ko dzied Māras dziesmas? Tās apdzied to pašu: cilvēka dzīvi no dzimšanas līdz miršanai, tikai trūkst likteņa dziesmu. Bet vairāk ir dziesmu par Māru kā govju sargātāju. Trešā daļa dziesmu piemin govju Māru un ceturtā daļa dzied par sērdieņiem. Arī dzemdībās un bērna kristībās ņem Māra dalību, viņa gādā arī par meitu tikumību un palīdz tautās iet. Mēr redzam, ka Laima un Māra izpilda tās pašas funkcijas, ka nav starpības arī viņu dabā un sākumā. Tik dažos apgabalos vienas viņu funkcijas sašaurinātas un citas paplašinātas. Tā, piem., Vidzemē Māra atrodama reti kā sērdieņu aizstāve, visur sērdieņu patrones vietu izpilda Laima. Vispārīgi Māru Vidzemē maz godina, viņas loma te neliela. Latgalē un Zemgalē ir drusku vairāk Māras dziesmu, bet visvairāk Kurzemē, kur no 593 dz. — 254 dz. min Laimu, bet 250 dz. Māru un 89 Dēklu. Tā tad Māra līdzinās Laimai, pat Dēklu apdzied sestā daļa dziesmu. Dažos pagastos uzrakstītas gandrīz vienīgi Māras dziesmas: Vērgalē 1 L. dz., 9 M. dz., 5 D. dz.; Alsungā 4 L. dz., 12 M. dz., 9 D. dz.; Cīravā 10 L. dz., 32 M. dz., 16 D. dz.; Tūrlavā — 11 M. dz., — D. dz.

Tas, saprotama lieta, nav katoļu baznīcas iespaids, kā domā prof. Adamovičs par Māras dziesmām.

Laimai likteņa licejai līdzās Dēkla. Te galvenām kārtām Māra ir bērnu aizstāve, ko Vidzemē reti sastopam. Laima minēta kopā ar Dievu, bet dažreiz tā mainas ar Māru.

Vidzemē diezgan bieži Māra ir kristīgās baz-

nīcas Marija. Ir arī citur dziesmas, kur var pazīt kristīgo Mariju.

Tad vēl interesanti zināt, no kuriem apgabaliem visvairāk šīs dziesmas nākušas: Vidzemē visvairāk dziesmu no dienvidaustrumiem: no Lubānes, Cēsaines, Gaujenes. Zemgalē no Seces, Sunakstes un Sērpils un no Džukstes. Ap Jelgavu dziesmu nav. Ilkustes apriņķī arī nav dziesmu. Kurzemē vairāk dziesmu no rietumiem: no Kabiles, Cīravas, Dundagas. Latgalē visvairāk uzrakstīts Krustpilī un Līvānos, bet te jāpiebilst, ka te vēl galīgu spriedumu nevar sastādīt, tamdēļ ka te vēl daudz kas gaidams.

Vēl gribu pāris vārdu teikt par agrākiem pētniekiem, kas mēģinājuši izpētīt Laimu un viņas dabu.

Es jau minēju Lautenbachu. Viņš rakstīja atmosfēriskās mitoloģijas ziedu laikos, kuras pilnīgs piekritējs viņš izrādas visā savā pētījumā. Pēc viņa domām Laimiņa ir debesene, vāciski Wolkenjungfrau. Mūs viņa raksta rezultāti nevar pilnīgi apmierināt, lai gan mēs tur atrodam dažu labu domu.

Izgl. Min. Mēn. 1936. g. Nr. 7.—10. atrodam prof. E. Rumbas rakstu „Latviešu dievība Laima“.

Šai rakstā šavākts diezgan daudz materiālu par Laimu, bet diemžēl Rumba nezina, ko ar tiem iesākt. Ir viena otra laba un pareiza doma, bet tomēr visumā šis darbs ir neapstrādāta kompilācija. Pieņemsim, ka Laima ir „ģenerācijas dieviete“, bet kā un kamdēļ tas tā ir, mēs neredzam. Mēs neizprotam no minētā raksta Laimas īsto dabu, viņas eksistences sākumu. Kas ir zinātnes uzdevums? Vai tai jāsakārto un jāapraksta tikai fakti? Nē, tai jārauga iespēsties kādas parādības vai būtes pirm-sākumos un jārada noietais attīstības ceļš. No tā mēs te redzam maz. Vēl mazāk mēs to atrodam L. Adamoviča rakstā „Senlatviešu reliģija“. L. Adamovičam nav savu domu. Viņš balstas uz prof. Šmitu. Viņa „Senlatv. reliģija“ ir kompilatīvs krājums, kam ar zinātni maz sakaru. Viņš nav papūlējies pamatīgi

iepaties ne ar vienu senlatvju reliģijas jautājumu. Runājot par Dievu, viņš aprobežojas ar aizrādījumiem uz L. Bērziņa darbu, un runājot par Laimu, viņš apmierinas ar aizrādījumiem uz E. Rumbas pētījumiem.

„Māras vārdu gan senlatviešu reliģijas aprakstā būtu vērtīgi meklēt, jo pēc manas pārliecības pati Māra tur neiederās“. Saka L. Adamovičs (Ceļš 1937. 6.). Sapienti sat.

Pēc šo abu zinātnieku domām latviešu Māras nav, viņa neeksistē. Ko mēs uzskatām par latviešu Māru, tā esot Jēzus māte Marija. Bet Laima taču ir latviešu reliģisks tēls? „Nebūt nē“, saka mūsu agrāk minētie zinātnieki. Šī personība uzrāda tikumiskas vērtības, kas nav izskaidrojamas citādi, kā no kristīgu uzskatu perspektīvas, piem., gādība par jaunavas skaidrību un tikumību, aizstāvēšana pret pēlejiem un bāra bērnu sargāšana“.

2) Arī savu vietu līdzās Dievam, Laima būs ieguvusi, pateicoties jaunavai Marijai“. Tā E. Rumba (I M. M. 1936. 7/8. 4. lpp.). Tā tad arī Laima nav tīri latviska būte, bet viņa ir piesātināta sv. Marijas gara, jo mežonīgajiem latviešiem taču nevarējis būt tādu ceļu jūtu, kādas atrodas Laimas dziesmās, tās ceļušas kristīgas ticības iespaidā.

„Sīrotājiem latviešiem“ bijušas svešas augstākas jūtas par mīlestību (pr. Šmits). Kas tā var runāt, tas nav sapratis latviešu dziesmu poezijas. Taīsni tānīs dziesmās, kas radušās kristīgas ticības iespaidā, nav šīs poezijas. (Sal. Māras dziesmas.)

Beigsim prof. J. Alkšņa vārdiem: Pret mūžīgam mīklām — nāvi un dzīvību — mēmā godbijībā un padēvībā arī vēl šodien noliecas skolotu un neskolotu cilvēku galvas. Tautu teikas un vecas reliģiskas parašas liecina, ka tas tāpat bija arī cilvēces bērnības laikmetā. Cilvēka gars nevarēja un nevar samierināties ar domu, ka viņa dzīvā dvēsele izšķīstu nebūtībā. Tas radīja ticību par dzīvības dvēseli, ka

tā arī pēc nāves šādā vai tādā veidā dzīvo tālāk, ko mēs zinātnē nosaucam par animismu. Bija šai virzienā tikai viens solis tālāk, ka jaunā radijuma ierašanos pasaulē no mātes miesām uzskatīja par mūžīgi dzīvās dveseles reinkarnāciju". Mēs zinām, ka pie veciem ēģiptiešiem šai reinkarnācijai bija jāiet cauri lopu pasaulei. Šī doma jau sirmā senatnē atzīmē visa dzīvā vienības ideju, ko mēs tagad uzskatām par dabas zinātņu pamatakmeni.

13. Pētījumu rezultāti

Izstaigājuši krustām un šķērsām visus Laimiņas ceļus, isumā atzīmēsim savu pētījumu rezultātus.

1) Paslieksnī ir veca kapu vieta, tur uzturas gari. Arī Laimiņa tur dzīvo.

2) Zem ugunsкура un krāsnes ir veca kapu vieta, tur mīt un rādas gari. Arī Laimiņa piemīt tur, jo viņa pieder šai garu pasaulei.

3) Baltās sievietes ir miroņu valsts būtes; arī Laimiņa ir tāda, rādīdamās baltas sievietes izskatā.

4) Ceturtdienas vakaros ierodas no viņpasaules gari ciemā pie savējiem. Arī Laimiņa nāk ceturtdienās.

5) Mirušie rādas čūskas veidā. Arī Laimiņa redzama čūskas izskatā, tā tad viņa pieder pie miroņu valsts.

6) Kokos iemiesojas mirušo gari. Arī Laimiņa uzturas kokos.

7) Avoti un akas ir ieejas pazemē jeb viņā saulē. Laimiņa mazgājas avotos un mīt akās.

8) Mirušie rūpējas arī pēc nāves par savas ģintas dzīvajiem. Arī Laimiņa rūpējas par savējiem, it īpaši par bāreņiem.

9) Visiem dēmoniem ir bipolāra daba, arī Laimiņa var būt laba un ļauna.

10) Mirušais sencis izvēšas par labu māju garu. Arī Laimiņa ir tāds labs mājas jeb sargagars.

11) Cilvēka laime vai nelaime atkarīga no tam, vai garus kārtīgi kopj un baro.

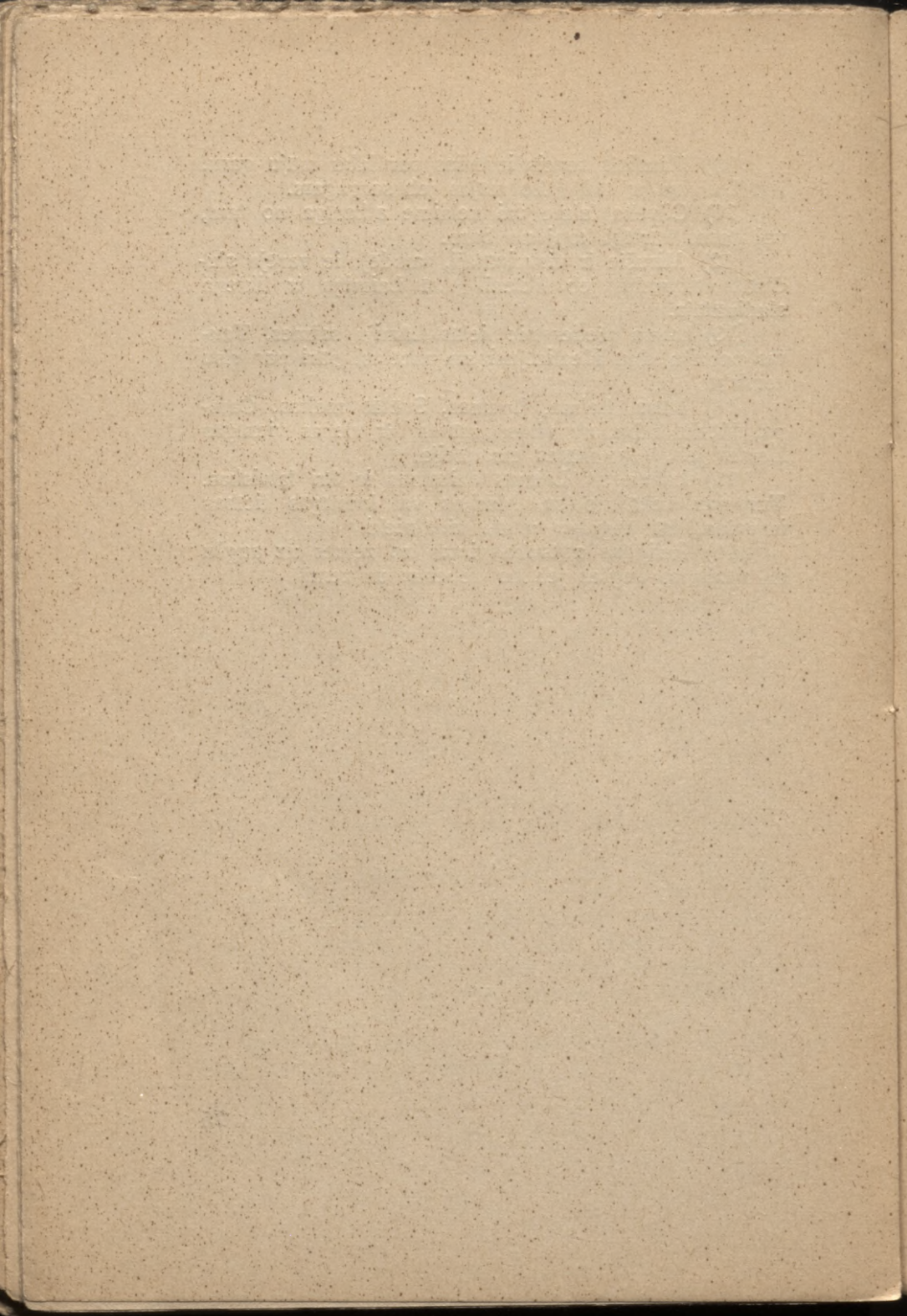
12) Mirušie ir visuzinātāji, tamdēļ tie varēja sludināt nākamību jeb likteni. Arī Laimiņa ir likteņa sludinātāja.

13) Laima pieder pie lielās Lāmiņu saimes. Tautas poezija viņu idealizējusi un pacēlusi pāri par visu zemisko.

14) Māra, Laima, Laumas, Svētās meitas, Čampa, Mēslu bāba, un visas „mātes“ ir vienas vienīgās Zemes jeb Veļu mātes emanācija.

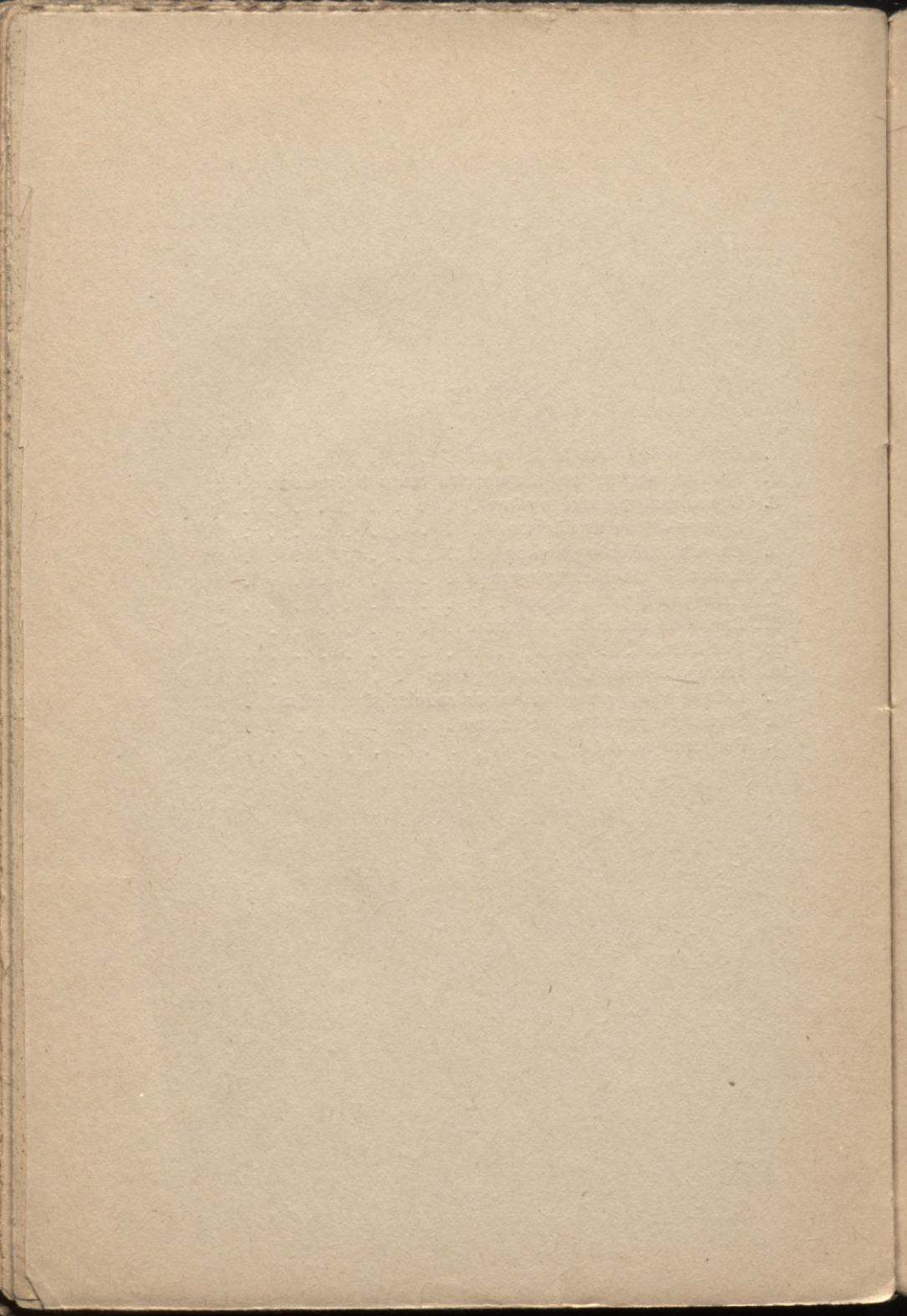
15) Laima un Laimas dziesmas ir tiri latviskas. Tur nav nekā no sv. Marijas vai kristīgās ticības iespaids, kā apgalvo mūsu zinātnieki.

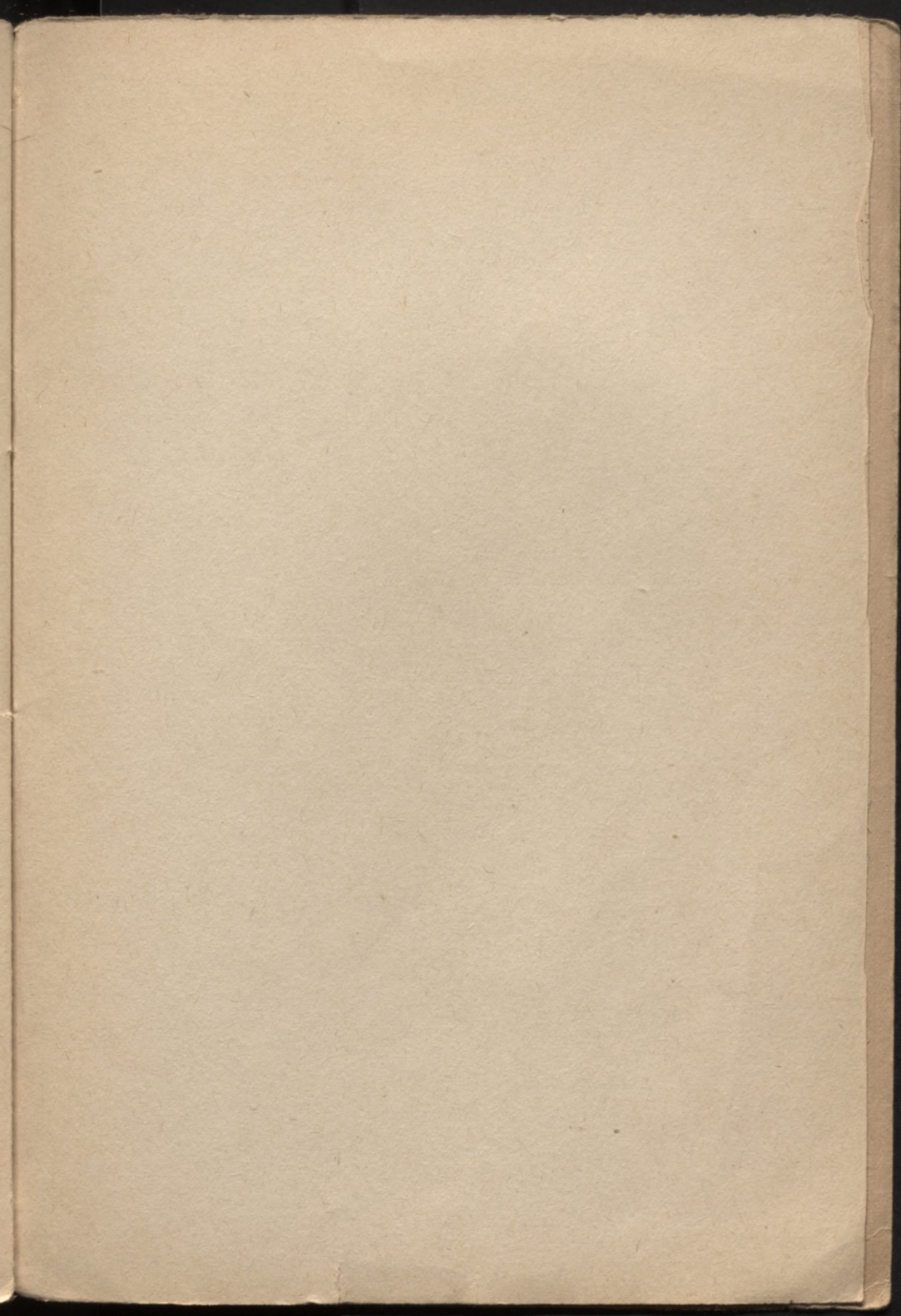
16) Reliģijas attīstība virzas no zemes uz augšu un nevis no augšas jeb no debesīm uz zemi.

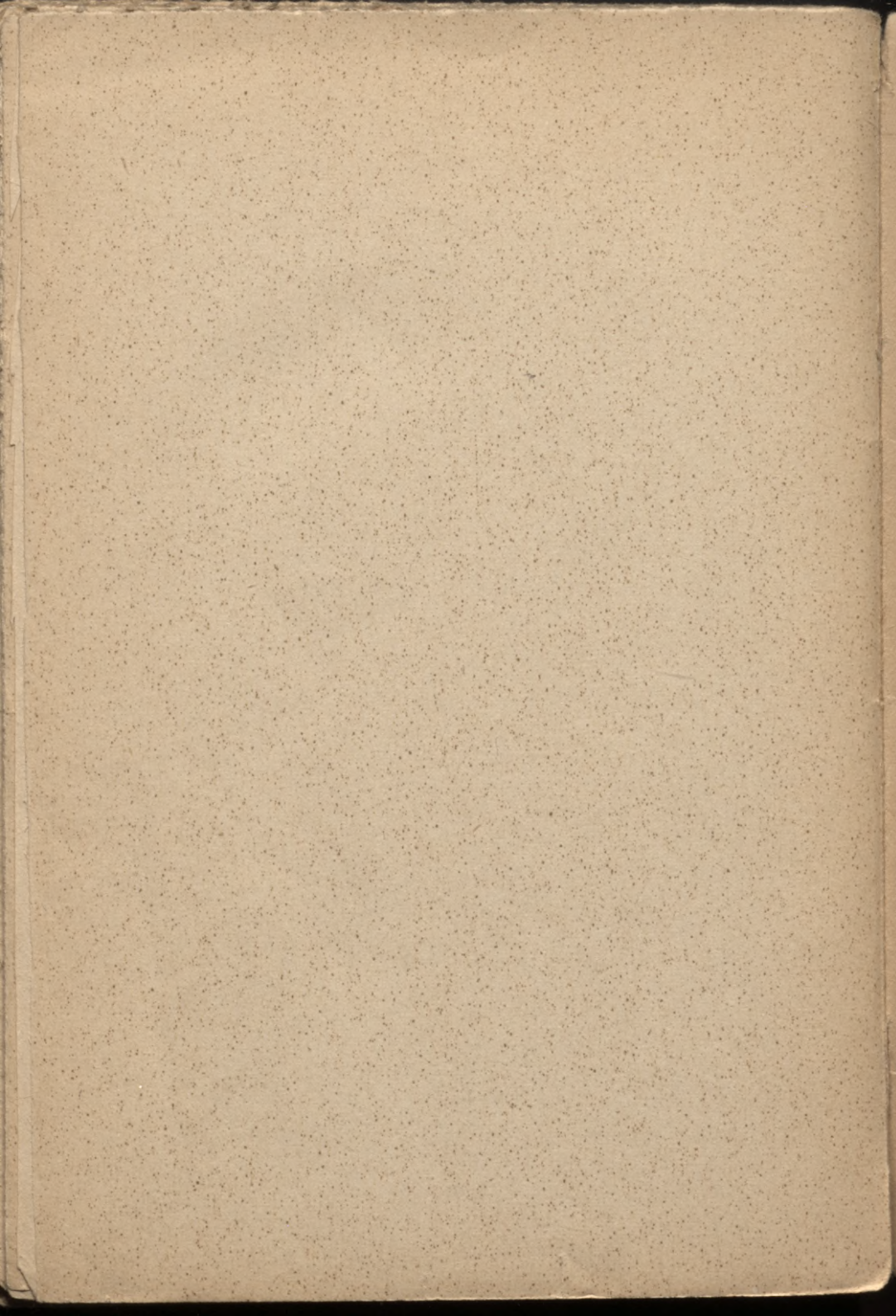

Saturs

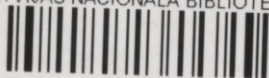
	Lapp.
1. Džīvoklis kā veca kapa vieta	3
2. Sliedņa nozīme latviešu un citu tautu ticējumos	9
3. Ugnskura reliģiskā nozīme	12
4. Laimas sakars ar čūskām	19
5. Laimiņa kokos un avotos	24
6. Laima — cilvēka sargagars	32
7. Laimiņas bipolārā daba	37
8. Laima kā labais mājas gars	43
9. Par likteni	53
10. Likteņa lēmēja Laimiņa un mātes	58
11. Laimas vārds un attiecības ar radniecīgām būtēm	60
12. Statistika par Maru un Laimu	70
13. Pētījumu rezultāti	74

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309106138

32)